

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Π.Ε. & Δ.Ε.
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Λ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Προορισμοί στη Δυτική Αττική

2006

Με την ευγενική χορηγία
του ΔΗΜΟΥ ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ

Προορισμοί
στη Δυτική Αττική

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Π.Ε. & Δ.Ε.
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Δ'ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Προορισμοί
στη Δυτική Αττική

2006

© εκδόσεις:

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

ΝΑΣΤΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΑ Κ. ΝΑΣΤΟΥ

Στίλπωνος 2 & Σωτήρος, Μέγαρο (191 00) Τηλ.:
22960-82400

Επιμέλεια ύλης: **Κατερίνα Κωστή.**

Διόρθωση: **Ελευθερία Σαμούρη.**

Σελιδοποίηση - Δημοουργικό: **Ευγενία Δ. Μπράβου.**

Περιεχόμενα

- Πρόλογος Δημάρχου Ασπροπύργου, Γ. Λιάκου. σελ. 6
- Πρόλογος Διευθύντριας ΔΕΔΑ
Δρ. Νικηταρά Χριστίνας. σελ. 7
- Εισαγωγή Διευθύντριας ΔΕΔΑ
Δρ. Νικηταρά Χριστίνας. σελ. 9
- Δρ. Νικηταρά Χριστίνα, Διευθύντρια
ΔΕΔΑ, Προσωπικότητες της Δυτικής Αττικής
στην Αρχαιότητα. σελ. 12
- Τραγωδία. σελ. 19
- Κωστή Κατερίνα, Φιλολόγος, συνεργάτις της
ΔΕΔΑ στο Γραφείο Πολιτιστικών, Δυτική Αττική. σελ. 28
- Ανδρομάχη Ηλιοπούλου - Παλληκαρώνα,
φιλόλογος - συγγραφέας, Ελευσίνα Μυστήρια. σελ. 58
- Κείμενα μαθητών ΔΕΔΑ. σελ. 81

Πρόλογος Δημάρχου Ασπροπύργου

Με ιδιαίτερη ικανοποίηση χαιρετίζουμε την παρούσα έκδοση, η οποία αποτελεί συμβολή στην προβολή των αρχαιολογικών και ιστορικών θησαυρών της ευρύτερης περιοχής της Νομαρχίας Δυτικής Αττικής.

Το βιβλίο εκπονήθηκε στα πλαίσια μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής προσπάθειας της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής, που αποβλέπει στην εκπαιδευτική αξιοποίηση του ιστορικού και πολιτιστικού πλούτου της περιοχής στον εκπαιδευτικό κόσμο και κατ' επέκταση στην κοινωνία της Δυτικής Αττικής.

Από την άποψη αυτή η προσπάθεια θεωρείται πρωτότυπη και το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ασπροπύργου αποδέχτηκε την πρόταση, που έγινε από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής, για την έκδοση του παρόντος πονήματος.

Γεώργιος Λιάκος

Πρόλογος Διευθύντριας Διεύθυνσης ΔΕΔΑ

Η παρούσα έκδοση απευθύνεται στις σχολικές μονάδες της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής ως φόρος τιμής για το χώρο μέσα στον οποίο αναπτύσσεται η εκπαιδευτική μας δραστηριότητα. Απευθύνεται επίσης και σε όλους εκείνους, οι οποίοι επιθυμούν να περιαχθούν στο παρελθόν, διά του παρόντος, του χώρου της Δυτικής Αττικής. Οι προθέσεις μας είναι εκπαιδευτικές και ως εκ τούτου εφάπτονται οικείων προς αυτές επιπέδων, του Πολιτισμού, της Ιστορίας, της Αρχαιολογίας. Η συγγραφή του πονήματος αυτού στοχεύει να κρατήσει ζωντανή τη δική μας εκπαιδευτική εμπειρία και να βοηθήσει όσους επιθυμούν, εμπλέκονται και μπορούν, να επιμείνουν στην προσπάθεια που αρχίσαμε.

Με την αντίληψη ότι η εκπαίδευση δεν είναι έργο ενός, αλλά αποτέλεσμα συνεργίας εκπαιδευτικών, επιστημονικών και κοινωνικοπολιτικών παραγόντων, επιδιώκουμε την συστράτευσή τους, για να ενισχύσουμε το πολυσήμαντο εκπαιδευτικό έργο και δι' αυτού να επηρεάσουμε την πρόοδο της τοπικής κοινωνίας και την ποιότητα της ζωής. Για τους λόγους αυτούς επιστρατεύσαμε το εκπαιδευτικό δυναμικό μας και επικαλεστήκαμε τις μνήμες της τοπικής ιστορίας, της παράδοσης και του πολιτισμού.

Στα πλαίσια αυτά δραστηριοποιήθηκε το τμήμα των πολιτιστικών της ΔΕΔΑ, αποδέχθηκε τον σχεδιασμό μας και συνέβαλε αμέριστα στην ανάπτυξη του. Ιδιαίτερος ευχαριστώ τη συνεργάτιδα μου επί των πολιτιστικών Αικατερίνη Κωστή, καθηγήτρια κλάδου ΠΕ2, η οποία ανέλυσε και εφάρμοσε αυτό το εγχείρημα με την οργάνωση κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, με ξεναγήσεις, με εκπαιδευτικά προγράμματα, σχεδιάζοντας έτσι το μεγάλο περίπατο...

Επίσης, ευχαριστίες οφείλω σε όσους μας ακολούθησαν άμεσα, κοντά ή όντας σε κάποια απόσταση, αλλά βιώνοντας με το μηχανισμό της εσωτερικής αίσθησης, συγκινήσεις, οράματα, γνώσεις και εμπειρίες μιας εντατικής κοινής πολιτιστικής και εκπαιδευτικής προσπάθειας.

Παραδειγματική, οφείλω να ομολογήσω, είναι και η αποδοχή της προσπάθειάς μας για την αποτύπωσή της σε ένα χρήσιμο πόνημα, από τον Δήμαρχο Ασπροπύργου, κ. Λιάκο.

Τον ευχαριστώ θερμά, και εύχομαι μαζί του ο πρόλογος αυτός να είναι πρόλογος ακαταπόνητης εκπαιδευτικής προσπάθειας για ένα καλύτερο αύριο, με ελπίδα την αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Δρ. Νικηταρά Χριστίνα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με την σύγχρονη εκπαιδευτική φιλοσοφία η αποστολή της διοίκησης της εκπαίδευσης είναι πολλαπλή. Οι πολύπλοκες και απρόβλεπτες ιστορικές και κοινωνικές συγκυρίες μας υπαγορεύουν την ανάγκη να εντείνουμε το ενδιαφέρον μας για όλους τους τομείς της ανθρωπιστικής, της πολιτιστικής, της επιστημονικής και της κοινωνικής δράσης, στα σημεία που αυτές εφάπτονται του σχολικού χώρου και της εκπαιδευτικής πρακτικής. Έτσι, αναπόφευκτα οι διοικητικοί μας σχεδιασμοί για την εκπαίδευση της περιοχής αρμοδιότητάς μας μετέρχονται το σύνολο της γνώσης και των μεθόδων, οι οποίες θα την υποστηρίξουν να αποκτήσει το απαιτούμενο κύρος μέσα στο σύνολο της πολιτικής ζωής στην τοπική κοινωνία. Σε αυτόν τον τρόπο συντρέχουν άτύπως όλες οι επιμέρους συστηματικές εκπαιδευτικές πολιτικές, Άθληση, Αγωγή Υγείας, Περιβαλλοντική εκπαίδευση, Διαβίου παιδεία, εκπαίδευση ενηλίκων.

Η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Δυτικής Αττικής με τις δυνάμεις της, που προέρχονται από την παράδοση ή οφείλονται στη δυναμική της κοινωνίας της Δυτικής Αττικής, προχωρεί σε μια ολιστική εκπαιδευτική παρέμβαση. Εκτός των ισχυρών λόγων που προβλήθηκαν ανωτέρω, επείγουσα θεωρούμε και την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης, η οποία θα οδηγήσει στην αυτογνωσία και θα επηρεάσει και τους κοινωνικούς δεσμούς σε τοπικό επίπεδο. Στην προοπτική αυτή συντονίζονται επίσης με τη δραστηριότητά τους το ΚΕΣΥΠ και η Συμβουλευτική (ΣΣΝΔΑ).

Οι Προορισμοί στη Δυτική Αττική προτείνονται ως εκπαιδευτική διαμεσολάβηση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν της περιοχής και αποτελούν απόπειρα να θεμελιωθεί το νέο με το όραμα στην ιστορία. Είναι μια προσπάθεια να αναμορφωθούν οι προθέσεις και οι εκτιμήσεις των μαθητών

μας, των εκπαιδευτικών μας, όλων, για τον χώρο μέσα στον οποίο αναπτύσσεται η εκπαιδευτική μας συμμετοχή, μια ευχάριστη, φιλόδοξη και επίπονη πρωτοβουλία.

Προσπαθήσαμε να επικαιροποιήσουμε την ιστορία της Δυτικής Αττικής και κάθε Δήμου της ξεχωριστά. Ζητήσαμε από τους Δήμους να μας αποστείλουν ιστορικό υλικό για την περιοχή τους. Κάποιοι ανταποκρίθηκαν. Έτσι, για να συμπληρωθεί η εικόνα μας για την κάθε περιοχή προκηρύξαμε έκθεση στα σχολεία μας με θέμα "Γιατί αγαπώ τον τόπο μου". Δώσαμε στους μαθητές μας τη δυνατότητα να μιλήσουν αυτοί και να μας γνωρίσουν τον τόπο μέσα στον οποίο κινούνται, εκπαιδεύονται, ζουν. Επιλέξαμε τις συντομότερες από αυτές τις εκθέσεις και οι υπόλοιπες οργανώθηκαν σε αρχείο το οποίο φυλάσσεται στην υπηρεσία μας. Τέλος, με την έρευνα των πηγών περίπου ολοκληρώσαμε σε συντομογραφία την ιστορική εικόνα της εκπαιδευτικής περιοχής της αρμοδιότητάς μας.

Η εικόνα αυτή περιήλθε στη διαχείριση μιας πρωτότυπης εκπαιδευτικής εφαρμογής. Ξεκινήσαμε με τους εκπαιδευτικούς μας και οργανώσαμε ξενάγηση στους αρχαιολογικούς χώρους της Ελευσίνας και των Μεγάρων. Κατόπιν, με την αξιοποίηση του υπάρχοντος αρχαιολογικού και εκπαιδευτικού υλικού έγιναν εργαστήρια στους ίδιους εκπαιδευτικούς και σε άλλους, που θέλησαν να ενταχθούν στην ομάδα. Πρόθεσή μας ήταν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί να είναι φορείς αυτής της γνώσης και μεταλαμπαδευτές στους μαθητές τους. Τους υποδείξαμε επίσης χώρους αναψυχής ή ιδιαίτερου αισθητικού χρώματος, ώστε να καταφεύγουν σε αυτούς κατά τους σχολικούς περιπάτους σε όλη την επικράτεια της Νομαρχίας Δ. Αττικής. Ακούσαμε τα παράπονα των γονέων των μαθητών μας για το χαμένο χρόνο των σχολικών περιπάτων και ανταποκριθήκαμε στην ανάγκη να εξερευνηθεί και να βιωθεί το βέλτιστο της περιοχής. Είμαι ικανοποιημένη γιατί αποκρυ-

πτογραφήσαμε μέσα από τις μοντές περιβαλλοντικές συνθήκες της σημερινής Δυτικής Αττικής την ιδιαίτερη αξία αυτού του γεωγραφικού χώρου και την πνιγμένη φιλοδοξία του να αναδειχθεί σε ένα τόπο με την αντάξια σημασία του παρελθόντος και της ιστορίας του. Το θρόισμα του τοπικού πολιτισμού εμπνυχώνει και τη σύγχρονη εκπαιδευτική διαδικασία.

Προσωπικότητες της Δυτικής Αττικής στην Αρχαιότητα

Η ιστορική λάμψη της Δυτικής Αττικής σχετίζεται με τα Μέγαρα. Σπουδαίοι καλλιτέχνες, άνθρωποι των γραμμάτων και φιλόσοφοι λάμπρυναν με τις επιδόσεις τους την πόλη των Μεγάρων και της χάρισαν μια τιμητική θέση ανάμεσα στις ένδοξες πόλεις του αρχαίου πολιτισμού. Τα Μέγαρα επέδειξαν πολιτισμό και κόσμησαν την ιστορία με την προσφορά σημαντικών προσωπικοτήτων σε όλους τους τομείς των πολιτιστικών επιδόσεων και σε όλες τις ιστορικές περιόδους.

Μια εξέχουσα μορφή για τα Μέγαρα είναι η μορφή του Θεόγνιδος. Ο **Θεόγνις** ανήκει στην αριστοκρατική τάξη των Μεγάρων και παρακολουθεί την αποδυνάμωση και την πτώση της κοινωνίας των ευγενών. Εξορίζεται στην Σικελία και αργότερα επανέρχεται στα Μέγαρα. Έχουν διασωθεί 1400 περίπου στίχοι σε ελεγειακό μέτρο, δίστιχα ή μικρές ελεγείες που δεν ξεπερνούν τους δώδεκα στίχους.

Μεγάλη πολιτιστική άνθιση σημειώνεται μεταξύ του 7ου και 5ου αιώνα. Κατά την περίοδο αυτή αναδεικνύεται προστάτης των τεχνών και του πολιτισμού ο άρχων **Θεαγένης** (630-600π.Χ.) και κατά τα έτη 460-380π.Χ. έζησε και έδρασε ο αγαλατοποιός **Θεόκοσμος**. Δικό του έργο είναι το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία που φιλοτεχνήθηκε για το ιερό του Δία στα Μέγαρα με καταπληκτική ομοιότητα με το άγαλμα του Φειδία στην Ολυμπία. Πάνω από την κεφαλή του Δία φιλοτεχνήθηκαν οι Μοίρες και οι Ώρες. Εντυπωσιακός φαίνεται ο συνδυασμός χρυσού, ελεφαντοστού, πλαστικού και πηλού για την κατασκευή του. Ως έργα του φέρονται επίσης και η παράσταση του έθρονου Δία στην όψη του μεγαρικού νομίσματος και το άγαλμα του Έρμωνος, κυβερνήτη της ναυαρχίδας του Λυσάνδρου, το οποίο

φιλοτεχνήθηκε μετά το 405 π.Χ.¹ και αποτελούσε μέρος της αφιερωτικής προσφοράς των Σπαρτιατών στο ιερό των Δελφών για την νίκη τους στους Αιγός ποταμούς.

Γιος του Θεόκοσμου είναι ο επίσης αγαλματοποιός **Καλλικλής ο Μεγαρεύς** (440-370 π.Χ.), του οποίου η καλλιτεχνική δραστηριότητα συμπίπτει με τις τελευταίες δεκαετίες του 5ου αιώνα π.Χ. Σε αυτόν αποδίδονται δύο αγάλματα Ολυμπιονικών, του Διαγόρα του Ρόδιου, νικητή στην πυγμαχία το 464π.Χ. και του Γνάθωνα, νικητή στην πυγμαχία των εφήβων 440-420π.Χ. Από τον Πλίνιο, τον ιστορικό, αποδίδονται σε αυτόν και αγάλματα διαφόρων φιλοσόφων². Γιος επίσης του Ναυστρόφου του Μεγαρέως, ο **Ευπαλίνος ο Μεγαρεύς** φέρεται κατά τον Ηρόδοτο δημιουργός της σήραγγας του υδραγωγείου της Σάμου του "αμφιστόμου ορύγματος", ευρήματα του οποίου ανακαλύφθηκαν και μελετήθηκαν κατά το 1882. Το έργο αυτό χρονολογείται στα 550 π.Χ. επί τυραννίας του Πολυκράτη. Η κατασκευή του διήρκεσε δέκα χρόνια και χρησιμοποιήθηκαν για αυτή λέσβιοι αιχμάλωτοι.

Εγγονός του Θεόκοσμου και γιος του Καλλικράτη φέρεται ο γλύπτης **Απελλάς ο Μεγαρεύς**. Έργο του ήταν αφιερωμένο στο ιερό της Ολυμπίας. Πρόκειται για το τιμητικό τέθριππο της Κυνίσκας, αδερφής του Σπαρτιάτη βασιλιά Αγησιλάου και νικήτριας στην αρματοδρομία με τέθριππο, που ανάγεται στον 4ο αιώνα π.Χ. Έργο του επίσης θεωρείται η απεικόνιση των αλόγων της Κυνίσκας. Τα έργα αυτά καθίστανται ιδιαίτερος σημαντικά γιατί η αρματοδρομία, ένα κατεξοχήν ανδρικό άθλημα, επιτρέπει στις Ολυμπιάδες τη συμμετοχή και των γυναικών.

Στο Διογένη τον Λαέρτιο αναφέρεται ο **Αρτεμίδωρος ο Διαλεκτικός** ή φιλόσοφος της Μεγαρικής Σχολής και συγ-

1. Πανσ. Χ,9,7 κ.ε.

2. Plinius, Historia Natarallis, xxxiv.8.s.19.

γραφέας συγγράμματος, που καταφέρεται εναντίον του Χρυσίππου³. Ο **Διευχίδας ο Μεγαρεύς**, είναι συγγραφέας του τέταρτου αιώνα π.Χ. των *Μεγαρικών*, τα οποία αρχίζουν με τον κατακλυσμό του Δευκαλίωνα. Πρόκειται για την ιστορία των Μεγάρων, η οποία αποτελείται από πέντε βιβλία, με έντονο αντιαττικό πνεύμα. Η ιστορία αυτή εγράφη κατά το 380π.Χ.⁴ και δεν σώθηκε.

Λίγο αργότερα από τον Διευχίδα έζησε κατά τον Πλούταρχο ο ιστορικός συγγραφέας **Ηρέας ή Ηραγόρας**. Προσπάθησε να συγκεντρώσει τα σωζόμενα έργα των Μεγαρικών και εξέδωσε τα "Μεγαρικά". Το έργο αυτό χάθηκε και ελάχιστα αποσπάσματα σώζονται σε διάφορους σχολιαστές⁵.

Οι φιλόσοφοι της Μεγαρικής Σχολής ονομάστηκαν **Μεγαρικοί**. Πληροφορίες για τη Μεγαρική Σχολή αντλούμε από το λεξικό του Σουίδα⁷ και από κάποιο φιλόσοφο εκ Μεσσήνης, τον Αριστοκλή. Από την ιστορία του Αριστοκλή για την Μεγαρική και άλλες φιλοσοφικές σχολές μας διέσωσε αρκετά αποσπάσματα ο επίσκοπος Καισαρείας και ιστορικός Ευσέβειος στο έργο του "Ευαγγελική Προπαρασκευή"⁸.

Ένας από τους παλαιότερους μαθητές του Σωκράτη ήταν ο **Ευκλείδης** (440-370π.Χ.). Ο Διογένης ο Λαέρτιος αναφέρει ότι ο Ευκλείδης μετά το απαγορευτικό μεγαρικό ψήφισμα του έτους 432-431 π.Χ. που απαγόρευε στους Μεγαρείς να εισέρχονται στην Αθήνα, εισήρχετο νύχτα στην Αθήνα ενδεδυμένος ως γυνή και έτσι συναντούσε τον Σωκράτη. Ο Ευκλείδης, μελετητής της διαλεκτικής και γνώστης της Ελεατικής Σχολής, ίδρυσε τη σχολή του στα Μέγαρα, όπου

3. Diogenes Laertios IX53, Zeller Philos. Grieche II, A4, 250 3.

4. Karl Muller, Fragmenta Historicorum Graecorum, bid.IV. 338-390.

5. Πλούταρχος, Σόλων 10.

6. Karl Muller, Fragmenta Historicorum Graecorum, bid.IV.

7. Suidas, Lexicon, s.v.

8. xiv. 17-18.

συνδύαζε τις αρχές της ελεατικής φιλοσοφίας με την σωκρατική φιλοσοφία. Για την ευκλείδεια φιλοσοφία ύψιστο αγαθό είναι το αγαθό με το οποίο Θεοί, Νους, Σοφία ταυτίζονται⁹, ενώ ανύπαρκτο είναι το κακό.

Στη Μεγαρική Σχολή ανήκε και ο εκ Μιλήτου καταγόμενος φιλόσοφος Ευβουλίδης (400-325π.Χ), ο οποίος διεδέχθη τον Ευκλείδη. Με την επιρροή του η φιλοσοφία της Μεγαρικής Σχολής διαμορφώθηκε σε μία εριστική φιλοσοφία, η οποία ετοίμαζε διάφορα επιχειρήματα για να ανασκευάσουν κάποια άποψη με την επαναφορά στο παράλογο.

Τέταρτος στη διαδοχή εκ των αρχηγών της Σχολής ήταν ο Διόδωρος ο Κρόνος (300 π.Χ.), ο οποίος καταγόταν από την Ιασό στην Μ.Ασία. Κατά τον Κικέρωνα ο Διόδωρος ανέπτυξε πλήρως την φιλοσοφία των Μεγαρικών¹⁰. Δική του είναι η άποψη ότι ο χώρος είναι αδιαίρετος και ότι η κίνηση μέσα σε αυτόν είναι αδύνατη¹¹.

Καταγόμενος επίσης εκ Μεγάρων και γιος του Ευκλείδη ή του Θρασύμαχου του εκ της Κορίνθου¹² είναι ο Στίλπων (380-300). Ιδιαίτερος ενθάρρυνε τη σχολή και τη φήμη της και υπήρξε εκείνος εκ του οποίου διδάχθηκε την διαλεκτική ο Ελεάτης φιλόσοφος Ζήνων¹³. Στον Διογένη το Λαέρτιο αναφέρονται ως διάλογοι του Στίλωνα οι εξής διάλογοι: *Μόσχος, Αρίστιππος, Καλλίας, Πτολεμαίος, Χαιρεκράτης, Μητροκλής, Αναξιμένης, Επιγένης, προς την εαυτού θυγατέρα και Αριστοτέλης*¹⁴. Κανένας από τους 20 διαλόγους του δεν διασώθηκε. Κατά τον Στίλωνα ο άνθρωπος οφείλει να νικά το κακό και να μην επηρεάζεται από αυτό¹⁵.

9. Diog. Lae. Vitae ii, 106

10. Cicer., Academia, II, 24, 47

11. Diog. Lae, VII, 191

12. Suidas, Lexicon, s.v. Στίλπων

13. Diog. Vitae ii, 115

14. Βίοι φιλοσόφων Β-12, Στίλπων

15. Diog. Lae, Vitae, II, 114

Ο Κλεινόμαχος (4ος αιώνας π.Χ.) καταγόταν από την πόλη της Βοιωτίας Θούριον και ήταν ο πρώτος ο οποίος συνέθεσε ειδικές πραγματείες για τις θεμελιώδεις αρχές της διαλεκτικής, με τίτλο *Περί Αξιωμάτων και Κατηγορημάτων*¹⁶. Μαθητής του αναφέρεται ο Βρύσων. Στον 3ο αιώνα έζησε επίσης ο **Αρτεμίδωρος**. Επίσης τον 4ο αιώνα και μαθητής του Σωκράτη σημειώνεται ο μεγαρικός **Τεργίων**.

Στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. σύγχρονος του στωικού φιλόσοφου Ζήνωνα ήταν ο μεγαρικός και διαλεκτικός φιλόσοφος **Αλεξίνος**. Η απόπειρά του να ιδρύσει στην Ολυμπία της Ηλείας φιλοσοφική ολυμπιακή σχολή απέτυχε. Από τον Κικέρωνα πληροφορούμεθα ότι ο Αλεξίνος είχε ενασχοληθεί με θέματα της σοφιστικής¹⁷. Πέθανε από ένα τραυματισμό, καθώς κολυμπούσε στον Αλφειό Ποταμό¹⁸.

Στην ώριμη κλασσική γλυπτική του μισού του 5 ου αιώνα π.Χ. ανήκει μια μορφή της Δυτικής Αττικής που καταγόταν από τις Ελευθερές. Πρόκειται για το διάσημο γλύπτη της αρχαιότητας, **Μύρωνα**. Ήταν σύγχρονος του Φειδία. Το γνωστότερο έργο του είναι ο Δισκοβόλος, που σώζεται σε αντίγραφα. Φαίνεται, επίσης, ότι ανήκε στην ομάδα που εργάστηκε στα αρχιτεκτονικά έργα του Παρθενώνα, από τα οποία έργο του θεωρείται η μετόπη με παράσταση Κενταυρομαχίας στην νότια πλευρά του Παρθενώνα. Δικό του έργο του θεωρείται και το σύνταγμα Αθηνάς και Μαρσύα, που ήταν στημένο στην Ακρόπολη της Αθήνας¹⁹.

16. Diog. Lae, VitaeII,112.

17. Ciceron, Academicae Quaestiones, II.24.

18. Diog. Lae,Vitae,II,110.

19. Κοκκόρου - Αλευρά Γ., Η τέχνη της Αρχαίας Ελλάδας. Σύντομη Ιστορία.(1050-50 π.Χ.), Αθήνα, 1990.

Αισχύλος

Η Ελευσίνα που έλαμψε στην αρχαιότητα ως κέντρο της μυστηριακής λατρείας της Δήμητρας, είναι γνωστή και στον Αισχύλο, ο οποίος ήταν γιος του εύπορου ελευσίνιου Ευφορίωνα. Για τον ίδιο τον Αισχύλο γνωρίζουμε ότι είχε δύο γιους, τον Ευφορίωνα, για τον οποίο δεν υπάρχουν πληροφορίες και τον Ευαίωνα, που το όνομά του διατηρείται στα σύγχρονα της εποχής του αγγεία με την προσωνυμία "καλός" (ωραίος).

Αδερφός του Αισχύλου ήταν ο γνωστός Κυναίγειρος²⁰. Αντίθετα άγνωστη ήταν η αδερφή του, της οποίας όμως μια σειρά από απογόνους συνέχισαν τις επιδόσεις του θείου τους στην τραγωδία. Ο γιος της Φιλοκλής, τραγωδός και αυτός, κέρδισε την πρώτη νίκη σε αγώνες συναγωνιζόμενος τον Σοφοκλή, ο οποίος παρουσίαζε το έργο του *Οιδίπους Τύραννος*. Ο γιος του Φιλοκλή, Μόρσιπος, τραγικός ποιητής, επίσης αναδείχθηκε νικητής στα 420 π.Χ. σε τραγικούς αγώνες, όπως επίσης ο Αστυδάμας, γιος του Μόρσιπου κέρδισε κι αυτός νίκη σε τραγωδία στα 392π.Χ.

Οι σημαντικότερες χρονολογίες που σχετίζονται με τη ζωή και το έργο του είναι:

524 - Γέννηση του Αισχύλου

500 - Παράσταση του πρώτου έργου

490 - Οπλίτης στη μάχη του Μαραθώνα. Την ίδια εποχή συνέθεσε τις *Ικέτιδες*

480-479 - Παίρνει μέρος στη μάχη των Πλαταιών και τη ναυμαχία της Σαλαμίνας

476 - Συνθέτει την *Αίτνα* ή *Αιτναίες* στην θεμελίωση της πόλεως των Συρακουσών από τον Ιέρωνα. Λίγο αργότερα έγραψε τον *Προμηθέα*, όπου μνημονεύεται η έκρηξη της Αίτνας (479 κατά το πάριο χρονικό).

²⁰Ηροδ. VI, 114.

472 - Παράσταση των *Περσών*, χορηγός ήταν ο Περι-
κλής

471 - 469 Ταξίδι στην Σικελία, με σκοπό "αναδιδάξει
τους Πέρσας"

468 - Νικήθηκε από τον Σοφοκλή

467 - Παράσταση των *Επτά επί Θήβας*

458 - Παράσταση της *Ορέστειας*

456 - Θάνατος του Αισχύλου στη Γέλα της Σικελίας²¹

Λίγο πριν το θάνατό του έγραψε ο ίδιος το επίγραμμα
του τάφου του, αναφέροντας το όνομα το δικό του, του πατέ-
ρα του, και τη συμμετοχή του στη μάχη του Μαραθώνα.

Είναι ο αρχαιότερος από τον κανόνα των τριών μεγάλων
τραγικών ποιητών και χαρακτηρίζεται "αριστοτέχνης του θεά-
τρου" και "θρησκευτικός διανοητής".

21. Gilbert Murray, *Aeschylus, the creator of tragedy*, μετ. Β Μανδηλάρα, Αθήνα, 1989,
Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σ. 15-25

Τραγωδία

Τι είναι όμως η Τραγωδία και πώς σχετίζεται ο Αισχύλος με αυτήν;

Ο Αριστοφάνης στους *Βατράχους* γράφει γι' αυτόν: "Ο πρώτος των Ελλήνων πυργώσας ρήματα σεμνά και κοσμήσας τραγικόν λήρον"²².

Τραγωδία είναι κυριολεκτικά "ωδή τράγου", δηλαδή μολπή (χορός και τραγούδι μαζί), που παιζόταν στο βωμό του Διονύσου κατά τη θυσία τράγου, ο οποίος συμβόλιζε τον ίδιο το θεό Δίονυσο. Οι σημαντικότερες πληροφορίες για το περιεχόμενο και το σκοπό της υπάρχουν στην *Ποιητική* του Αριστοτέλη, ενώ οι ρίζες της ανάγονται στα Ελευσίνια Μυστήρια, στα τοπικά λατρευτικά ήθη και έθιμα για τις θεότητες της βλάστησης, της γονιμότητας και της φύσης. Έτσι, συνδέεται και η λατρεία της Δήμητρας και της Περσεφόνης με αυτήν και γι' αυτό ο Αισχύλος ως τραγωδός φέρεται να έχει μνηθεί στα Ελευσίνια Μυστήρια, αν και πιθανότατα η πληροφορία αυτή δεν ευσταθεί. Οπωσδήποτε, όμως, η ελληνική μυθολογική παράδοση είναι η μήτρα των θεμάτων της τραγωδίας και βεβαίως μέσα στα πλαίσια αυτά αξιοποιείται και η τοπική μυθολογική παράδοση²³.

Ο Ηρόδοτος (1,23) μας πληροφορεί ότι τοπικά η Κόρινθος προηγείται στην εμφάνιση της τραγωδίας. Γύρω στα 600 π.Χ. στην αυλή του Κορίνθιου Περίανδρου, ο Αρίων ο Μηθυμναίος, παρουσιάζει την αυτοσχέδια αρχή της. Οι συνθέσεις του Αρίωνα ψάλλονταν από 50 χορευτές. Ο Σουίδας αναφέρει ότι πρώτος αυτός έστησε κυκλικό χορό κι ότι εισήγαγε τους σατύρους για να τραγουδούν απαγγέλλοντας έμμετρα το διθύραμβο. Η επίδραση του διθυραμβικού χορού

22. Βατρ. 1004κ.ε.

23. Ελληνική Μυθολογία, Εισαγωγή στο Μύθο, Εκδ. Αθηνών, τ.1, σελ 113 κ.ε.

ήταν σημαντική και στα 534π.Χ. μεταφέρθηκε στην Αθήνα του Πεισιστράτου.

Είναι χαρακτηριστικές οι αγγειογραφίες της Κορίνθου με σκηνές ομαδικής όρχησης, κάποτε μάλιστα με μυθολογικά συμφραζόμενα, όπου οι χορευτές είναι σάτυροι ή πρόσωπα πολύ συγγενικά τους σε εμφάνιση και συμπεριφορά.

Μετά τον Αρίωνα, ο Θέσπις από την Ικαρία (κοντά στην Πεντέλη) προσθέτει τον "αποκριτή" (υποκριτή), που αποχωριζόταν από τον χορό του και ως Διόνυσος απαντούσε στον εξάρχοντα του χορού. Έτσι προστέθηκε στο Διθύραμβο ο διάλογος. Από το έργο του απόμειναν 11 στίχοι και τίτλοι από 4 τραγωδίες: "Άθλα πελίου" ή "Φόρβας", "Ιερείς", "Ημίθειοι" και "Πενθεύς".

Νεότερος από τον Θέσπη, ο Χοιρίλος ανέβασε την πρώτη του τραγωδία στην 64η Ολυμπιάδα (523-520). Στην 70η Ολυμπιάδα με τον Χοιρίλο συναγωνίστηκε ο Πρατίνας από την Φλειούντα²⁴. Υπάρχουν κι άλλες ακόμα σημαντικές εξελίξεις που βοήθησαν το δράμα στην τελειοποίησή του. Ο Φρύνιχος ο Αθηναίος συνέδεσε τα επεισόδια με τους χορούς και εισήγαγε τα γυναικεία πρόσωπα. Ο Σοφοκλής "*πολλά εκαινούργησεν εν τοις αγώσι*". Έσπασε τα δεσμά του λυρισμού, που ήταν εμφανέστατος κυρίως στα χορικά. Ο Αισχύλος ανέπτυξε το διάλογο και την πλοκή. Υπόταξε την τραγωδία στις ποικιλίες της ζωής και εισήγαγε τον τρίτο υποκριτή²⁵.

24. Εκδοτική Αθηνών, Ελληνική Μυθολογία, том 1, σελ. 114.

25. α) για τον Αισχύλο στην Ποιητική του Αριστοτέλη 1449 α 15-17: και τότε των υποκριτών πλήθος εξ ενός εις δύο πρώτος Αισχύλος ήγαγε και τα του χορού ηλάττωσε και τον λόγον πρωταγωνιστήν παρασκεύασεν.

β) για τον Σοφοκλή ο Κοϊντιλιανός (χ1,68): *Gravitas et cothornus et sonus Sophoclis* (σεμνότητα, τραγικότητα, ηχητικότητα). Εισήγαγε την σκηνογραφία, αύξησε τον αριθμό των υποκριτών σε τρεις και των χορευτών από 12 σε 15.

γ) για τον Ευριπίδη Αριστ. Ποιητ. 1453 α28129 Ευριπίδης, ή και τα άλλα μη ευ οικονομεί αλλά τραγικότετος γε των ποιητών φαίνεται και 1460 b35 Σοφοκλής, "εφη αυτός μεν οίους δει ποιείν, Ευριπίδην δε οίοι εισίν". Είναι τεχνίτης των θέσεων και των λύσεων χρησιμοποιεί "τον από μηχανής θεόν". Χρησιμοποιεί κωμικά πρόσωπα, κωμικές καταστάσεις, αναμειγνύει τραγικό και κωμικό στοιχείο.

Στις καινοτομίες του Αισχύλου ανήκει επίσης το ότι η τριλογία διαπραγματευόταν τον ίδιο μύθο και το ότι υπήρχε νοηματική και λογική συνοχή και στις τρεις τραγωδίες. Από τα 90 έργα του σώζονται τα επτά. Στο παλαιότερο από τα σωζόμενα έργα του *Πέρσαι* (427 π.Χ.) διαμορφώνεται ολοκληρωμένη η τραγωδία. Η σταδιακή εξέλιξη της τραγωδίας περιγράφεται στην ποιητική του Αριστοτέλη (4.1449a9): "γενομένης δ' ουν (της τραγωδίας) απαρχής αυτοσχεδιαστικής... απο των εξαρχόντων τον διθύραμβον... κατά μικρόν ηυξήθη... και μικρών μύθων και λέξεως γελοίας δια το εκ σατυρικού μεταβαλείν οψέ απεσεμνήθη, το τε μέτρον εκ τετραμέτρου ιαμβίων εγένετο". Κατά τον Λέσκι "το σατυρικόν" δεν είναι το τέλειο δράμα, αλλά οι ατελείς προβαθμίδες του με τους σατύρους.

Στην *Ποιητική* του ο Αριστοτέλης χωρίζει την τραγωδία *κατά ποιόν* και *κατά ποσόν*. Η διαίρεση *κατά το ποιόν* αναφέρεται στα εξής μέρη:

- α) **μύθος**: είναι η σύνθεση, η πλοκή
- β) **ήθος**: είναι η διαμόρφωση των χαρακτήρων των ηρώων
- γ) **διάνοια**: είναι η έκφραση των ιδεών από τα πρόσωπα
- δ) **λέξη**: είναι η χρήση του λόγου
- ε) **όνις**: είναι ο οπτικός διάκοσμος, η σκευή
- στ) **μέλος**: είναι η μελοποιία

Βασικοί όροι στη συνολική εκτίμηση του έργου είναι η χρηστότητα για τα ήθη, η συνέπεια των ηρώων στην ηλικία και στο φύλο και η ακολουθία λόγου - αποτελέσματος.

Η διαίρεση *κατά το ποσόν* αναφέρεται στον **Πρόλογο** που προηγείται της εισόδου του χορού, στο **Επεισόδιο** που είναι το μέρος μεταξύ δύο μελών, στην **Εξοδο**, το μέρος δηλαδή που δεν έχει χορικό και τέλος στο **Χορικό** που διακρίνεται στην πάροδο και στο στάσιμο, που είναι το μέλος του χορού χωρίς ανάπαιστο και τροχάιο. Η αισθητική συγκίνηση επιδιώκεται δια του λόγου στη λυρική ποίηση και δια της μουσικής και δια του χορού στη δραματική ποίηση.

Γλώσσα για τους διαλόγους είναι η αττική διάλεκτος και για τα χορικά η δωρική.

Από τον Πλάτωνα ο Όμηρος χαρακτηρίζεται "*πρώτος των τραγικών διδάσκαλός τε και ηγεμών*", ή "*πρώτος των τραγωδοποιών*"²⁶, ενώ κατά τον Αριστοτέλη πρώτος και μόνος από τους αρχαίους ποιητές "*μιμήσεις δραματικής εποίησεν*"²⁷. Από τον Όμηρο φαίνεται επίσης να επηρεάστηκε ο Αισχύλος σε δύο τριλογίες. Η μια με τις τραγωδίες *Μυρμιδόνες*, *Νηρηίδες*, *Φρύγες* ή *Έκτωρος λύτρα*, είχε κεντρικό ήρωα τον Αχιλλέα, ενώ η δεύτερη τριλογία *Ψυχαγωγοί*, *Πηνελόπη*, *Οστολόγοι* ήταν εμπνευσμένη από την *Οδύσσεια* και μάλιστα άρχιζε με την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη και τελείωνε με τη συλλογή των νεκρών μνηστήρων από τους Ιθακήσιους άρχοντες.

Ωστόσο, τα δραματικά στοιχεία του έπους, η οργανική ενότητα του μύθου στην Ιλιάδα και στην Οδύσσεια, η εναλλαγή των αφηγηματικών μερών και των ζωνών διαλόγων, τα διλήμματα του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα, δεν είναι τόσο έντονα, όσο εντοπίζονται στην λυρική ποίηση.

Στη λυρική ποίηση το άτομο ανυψώνεται στον πιο προσωπικό, εξομολογητικό τόνο, αποκτά ιδιαιτερότητα, γίνεται ο επώνυμος ποιητής, που καταγράφει την εμπειρία του. Σ' αυτήν προστίθεται το πλούσιο θρησκευτικό συναίσθημα που ρυθμίζει πολλές φορές τη λειτουργία και του έπους. Ο "φυσικός", ο παρών κόσμος δεν επαρκεί για την άπλωση του ποιητή και της ψυχής. Η μεταφυσική ανοίγει το δρόμο για την ένωση του ανθρώπινου και του θεϊκού πάθους, έτσι ακριβώς όπως γεννιέται το Δράμα κι η Τραγωδία, το πάθος του Διονύσου κι η αποκάλυψή του στα πάθη της φύσης. Ο Απόλλωνας

26. Πολιτεία X5956 και 607a.

27. Περί Ποιητ. / v9 (1448b) και xxiv7 (1460a).

εμπνέει τη Λυρική ποίηση και προστατεύει τον αυλό ή τη λύρα του τραγουδιστή για να ψυχαγωγήσει και να τέρψει τους ακροατές. Η τελική αυτή επιδίωξη της λυρικής ποίησης ενσωμάτωσε την αποκατάσταση της δικαιοσύνης. Η θεία δικαιοσύνη, που εξασφαλίζεται με τις παρακαταθήκες της στο ανθρώπινο όν, εξισορροπεί τις αντίρροπες δυνάμεις του σκότους και της κακίας. Το κακό δεν μπορεί παρά να τιμωρήσει τον κάτοχό του. Οι Ερινύες κατακυρώνουν την ηθική πτώση και συνωμοτούν για την καταδίκη του κακού αιώνια.

Η πορεία της ηθικής και της αρετής, η νίκη του Αγαθού, η αξία της ζωής, προαναγγέλλονται στα φαινόμενα της φύσης. Η αξιοποίησή τους παρατηρείται στις πρώτες θεωρίες της φυσικής φιλοσοφίας, **φιλότης - νείκος**, ενώ στην συνέχεια ο τραγωδός χρησιμοποιεί ως βάση της τραγικής δημιουργίας του τις λεπτομέρειες της φύσης, την ποικιλία και την πολλαπλότητα των φαινομένων της. Με αυτά συνδέθηκαν τα μυστήρια του Διονύσου και της Δήμητρας, και αργότερα με αυτά τα φαινόμενα της βλάστησης, της αύξησης, της φθοράς και της σποράς. Στην Αττική όλα τα φυσικά φαινόμενα συνδέθηκαν με την παρουσία και τις μεταμορφώσεις του Θεού. Η γέννησή του είναι το πιο αγαπητό θέμα, ενώ οι μεταμορφώσεις του γεννούν την έξαρση και την ύφεση των φυσικών δυνάμεων. Το αμπέλι, το αντιπροσωπευτικό του σύμβολο, προμηθεύει με το κρασί τους οπαδούς του, οι οποίοι ταυτίζονται με τους σάτυρους. Ντύνονται με δέρματα ζώων, ταυτίζονται με τα πάθη του θεού, γίνονται οι ίδιοι Σάτυροι. Εμπλέκονται με τις οργιαστικές λατρείες, συμπάσχουν με το θεό και τους νόμους του. Μέσα στις περιπέτειες αυτές ξεσπούν αντιφατικά συναισθήματα, χαρά - λύπη, ενθουσιασμός - θρήνος, ακριβώς τα δύο διαφορετικά είδη του Δράματος, κωμωδία - τραγωδία.

Ως γιος της Περσεφόνης ο χθόνιος Διόνυσος εμπλουτίζει με πολλές και ποικίλες παραλλαγές το δραματικό υπόστρωμα της τραγωδίας. Πατέρας του είναι ο Άδης.

Η Περσεφώνη αφού έφαγε το σπυρί του ροδιού δεν εγκατέλειψε το σύζυγό της. Το όνομα "Άδης" δήλωνε κάτι αρνητικό σύμφωνα με την αντίληψη που επικρατούσε για τον κάτω κόσμο. Στο σύζυγο της Περσεφόνης δινόταν επίσης και το όνομα "Ζεύς Καταχθόνιος". Ο καταχθόνιος Ζεύς, ο πατέρας της Περσεφόνης, ήταν ο πατέρας του Διονύσου. Κι οι δυο μαζί, πατέρας και γιος, ονομάζονταν "Ζαγρείς".

Ο Διόνυσος είχε πολλές μορφές. Συχνά τον παρίσταναν με γενειοφόρα μάσκα. Μια τέτοια μάσκα κρατούσαν οι οπαδοί του ή την κρεμούσαν ψηλά για λατρεία. Σε αρχαίες παραστάσεις ο θεός φαίνεται ιδιαίτερα θελκτικός, καθώς κρατά στα χέρια του ένα κάνθαρο, ένα κύπελλο κρασιού με μεγάλες λαβές. Σε αρχαιότερες παραστάσεις παίρνει τη θέση του Άδη. Σε κάποια άλλη παράσταση, αγγειογραφική, από τη μια πλευρά του αγγείου εικονίζεται ο Δίας, ο Ποσειδώνας, ο Άδης με τα σημάδια της εξουσίας τους, κι από την άλλη πλευρά ο χθόνιος Διόνυσος υποδέχεται την Περσεφώνη, που του τη φέρνει ο Ερμής, σταλμένη από τη μητέρα της.

Σε άλλες διηγήσεις ο Διόνυσος φέρεται μικρό αγόρι που χάνει την μάνα του και την αντικαθιστούν καλές παραμάνες. Είναι ο Δίας στα δυο του πρότυπα, του πατέρα και του γιου.

Ωστόσο κανένας άλλος θεός δεν φαινόταν τόσο πολύ ως Ζεύς, όσο ο Διόνυσος. Βέβαια, ο Διόνυσος ήταν περισσότερο ο θεός των γυναικών, ενώ ο Ολύμπιος ο θεός Ζεύς των ανδρών. Χαρακτηριστικό του ζώο ήταν το φίδι και ο ταύρος.

Για τη γέννησή του χρησιμοποιήθηκε μια σπηλιά στη Σικελία, κοντά στην πηγή Κυάνη. Εκεί έκρυψε την κόρη της η Δήμητρα στην επιστροφή της από την Κρήτη. Η Περσεφώνη φρουρούμενη από δύο φίδια ύφαινε ένα ένδυμα για τον πατέρα της, όπου εικονιζόταν όλος ο κόσμος. Ο Ζεύς με τη

μορφή φιδιού την πλησίασε και γέννησε μαζί της τον έκτο κυρίαρχο του κόσμου, το διάδοχό του Δία. Το παιδί τοποθετήθηκε πάνω σε θρόνο. Δύο κουρήτες χορεύουν με γυμνά ξίφη γύρω από το θρόνο, ενώ μια γονατιστή γυναίκα κρατά τον καθρέφτη μπροστά στο παιδί²⁸. Σύμφωνα με αυτήν την ίδια Ορφική παράδοση οι κουρήτες ή οι Τιτάνες διαμέλισαν και καταβρόχθισαν τα μέλη του Διονύσου. Η καρδιά του θεού που σώθηκε από την Αθηνά και παραδόθηκε στο Δία, έζησε στα στήθη του νεότερου Διονύσου, γιου του Δία, και της Σεμέλης²⁹.

Ο δεύτερος Διόνυσος γεννήθηκε από το γάμο του Δία με τη Σεμέλη στο βουνό Σίπυλο. Άλλη εκδοχή αναφέρει ότι στη Θήβα, στο παλάτι του Κάδμου, φύτρωνε κάποιο αμπέλι, όπου ο Δίας κατακεραύνωσε την έγκυο Σεμέλη. Από το αμπέλι, που φύτρωσε μετά το περιστατικό αυτό προήλθε το όνομα του Διονύσου Βάκχος (βλαστάρι). Άλλες πάλι παραδόσεις λένε ότι ο Δίας από την καρδιά του Διονύσου ετοίμασε ποτό και έδωσε στη Σεμέλη να πει. Με αυτό την άφησε έγκυο. Μετά το θάνατό της ο πατέρας του έκρυψε τον παράκαιρα γεννημένο Διόνυσο μέσα στο μηρό του, ράβοντάς τον με χρυσές βελόνες. Στο βουνό Νύσα γεννήθηκε ο θεός, όπου τρεις Νύμφες, Νύσες, ανέλαβαν τη φροντίδα του. Ο Σειληνός ήταν ο άνδρας παιδαγωγός του Διονύσου· ένας κοιλαράς ντυμένος με μακριά φορέματα και γένια, με σχεδόν θηλυκά στήθη.

Όταν μεγάλωσε ο θεός αναζήτησε τη Σεμέλη. Με οδηγό τον Πρόσυμνο ή Πολύμνο έφτασε στον κάτω κόσμο, την έκανε αθάνατη και της έδωσε το όνομα Θυώνη, "η μανιακή ονειροπόλα". Έτσι λεγόντουσαν ακόμη Θυιάδες οι ιέρειες του Διονύσου στον Παρνασσό.

28. Karl Kerényi, Die Mythologie der Griechen, 1966, σ. 237-8.

29. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Β'.

Οι γυναίκες που λάτρευαν το Διόνυσο λέγονταν ακόμη Μαινάδες, από το όνομα του θεού "μαινόμενος" ή "μαινόμενης", δηλαδή οργισμένος. Λέγονταν ακόμη "Βάκχες" ή "Βακχεύτριες". Παριστάνονταν με μακρύ φόρεμα, με στεφάνι με φύλλα κισσού στο κεφάλι. Κρατούσαν στο χέρι το "θύρσο", καλάμι τυλιγμένο από φύλλα κισσού ή αμπέλου. Έτρεχαν και χόρευαν με τη συνοδεία φλογέρας ή τυμπάνου³⁰.

Στα Διονυσιακά όργια³¹, που γίνονταν κάθε δύο χρόνια στις πλαγιές του Παρνασσού και στους Δελφούς στις αρχές Δεκεμβρίου, έπαιρναν μέρος μόνο Μαινάδες. Ξεκινούσαν ακόμη γυναίκες από την Αττική, που σε ενδιάμεσους σταθμούς τους τελούσαν τις τελετές για την ευόδωση της βλάστησης. Στους Δελφούς συναντούσαν τις γυναίκες της Φωκίδας και τη νύχτα με τη δάδα και το θύρσο σκορπίζονταν στον Παρνασσό κι έπεφταν σε έκσταση.

30. Karl Kerényi, Die Mythologie der Griechen, 1966, σ. 244.

31. Όργια = έργα.

Βιβλιογραφία

- A. Lesky, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, μτφρ. Αγ. Τσοπανάκη, Θεσ/νίκη 51985.
- Ελληνική Μυθολογία, Εισαγωγή στο Μύθο, Εκδ. Αθηνών.
- Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός, τ. Β', εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία, Αθήνα 11981.
- Γ. Κοκκόρου - Αλευρά, Η τέχνη της Αρχαίας Ελλάδας. Σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.), Αθήνα 1995.
- J. Boardman, Ελληνική Πλαστική. Κλασική περίοδος, μτφρ. Δ. Τσουκλίδου, Αθήνα 21993.
- Gilbert Murray, Aeschylus, the creator of tragedy, μτφρ. Β. Μανδηλάρα, Αθήνα, 1989, Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- JA. Davison, Dieuchidas von Megara, Classical Quarterly 53, 1959.
- Karl Kerényi, Die Mythologie der Griechen, 1966.
- Ιακώβου (Γεωργίου) Πιλίλη, Επισκόπου Κατάνης, Γενική ιστορία των Μεγάρων. Από των προϊστορικών χρόνων έως της εποχής του Ιησού Χριστού, τ. 1, Αθήνα..
- Διογένους Λαερτίου, Βίοι Φιλοσόφων Β10, Β11.
- Karl Muller, Fragmenta Historicorum Graecorum, bd IV.

Δυτική Αττική

Η Δυτική Αττική έχει να επιδείξει από την αρχαιότητα σημαντικά κέντρα που ανέπτυξαν ποικίλες δραστηριότητες. Κοντά στην Αθήνα, τα φρούρια της περιοχής αποτέλεσαν "τους προμαχώνες της ασφάλειας"³² για την ηγήτιδα αυτή πόλη σε όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της.

Στην ίδια περιοχή έλαμψαν τα **Μέγαρα**, η πόλη του Θέογνη και του Ευκλείδη.

Τέλος, στη Δυτική Αττική από την αρχαιότητα ακτινοβολούσε η **Ελευσίνα**, η πατρίδα του Αισχύλου, αλλά και το λαμπρό κέντρο της λατρείας της Δήμητρας.

Την περιοχή επισκέφτηκε το 2ο αι. μ.Χ. ο Πausανίας, ακολουθώντας την Ιερά οδό προς την Ελευσίνα, τις οδούς της Ελευσίνας προς τις Ελευθερές και τα Μέγαρα και τις οδούς από τα Μέγαρα προς τη Νίσαια, τις Παγές και τα Αιγόσθενα³³. Τις πληροφορίες που συγκέντρωσε από τις διαδρομές του αυτές τις κατέγραψε σε μεγάλο μέρος των "Αττικών" του.

Η ιστορία, όμως, της Δυτικής Αττικής δεν περιορίζεται μόνο στην αρχαιότητα. Τα Βυζαντινά μοναστήρια και το πλούσιο λαογραφικό υλικό που έχει σωθεί μαρτυρούν την αδιάκοπη και μακραίωνη πορεία της περιοχής μέχρι σήμερα.

Οι λίγες σελίδες που ακολουθούν δεν είναι δυνατό βέβαια να συμπεριλάβουν όλη αυτή τη μακραίωνη ιστορία. Ξεκινώντας από το Ζεφύρι, με το Μουσείο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, και καταλήγοντας στην Ελευσίνα, η εργασία αυτή προτείνει μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, που μπορούν να επισκεφτούν οι μαθητές μας για να γνωρίσουν τον τόπο τους, να τον αγαπήσουν και να τον σεβαστούν ως κληρονομιά που τους ανήκει και αξίζει να την αξιοποιήσουν.

32. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 178.

33. Παπαχατζής: σελ. 77.

Μουσείο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας - Ζεφύρι

Ξεκινάμε τον περίπατό μας από το **Ζεφύρι**.

Ο Δήμος Ζεφυρίου στεγάζει σε μόνιμο εκθεσιακό χώρο **Μουσείο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας**³⁴ με ομοιώματα αρχαίων πλοίων και μηχανημάτων.

Η έκθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και απευθύνεται κυρίως σε μαθητές με στόχο την εξοικείωσή τους με αντικείμενα, για τα οποία μαθαίνουν στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής ιστορίας.

Μερικά από τα εκθέματα που μπορούμε να δούμε είναι:

- η **ύσπληξ**, το σύστημα που τοποθετούμενο μπροστά από την αφετηρία των δρομέων εμπόδιζε τις πρόωρες εκκινήσεις τους,

- αντίγραφα πλοίων, όπως το πλοίο "**Κυρήνεια**", ο **Βυζαντινός Δρόμων**, το πλοίο της **Σάμου "Σάμαινα"**, το πλοίο της **Θήρας**,

- ο **κοχλίας του Αρχιμήδους**, η **αντλία Κτησιβίου**, η **αλυσιδωτή αντλία του Φίλωνος**, η **αιολόσφαιρα** και η **καταθλιπτική αεραντλία του Ήρωνος**,

- **μακέτα του Ευπαλίνειου ορύγματος**,

- αντίγραφα **καταπελτών** και άλλων αρχαίων, **βυζαντινών κλπ όπλων**,

- ο **μηχανισμός Αντικυθήρων**, το **ηλιακό ρολόι των Φιλίππων**, το **υδραυλικό ρολόι Κτησιβίου**, ο **βυζαντινός αστρολάβος**

και πολλά άλλα.

34. Οι πληροφορίες προέρχονται από υλικό που παραχώρησε στη Διεύθυνση ΔΕΔΑ ο Δήμος Φυλής.

Δέμα

Επόμενος σταθμός μας είναι η περιοχή των Άνω Λιοσίων. Σε απόσταση 2,5 χιλιομέτρων από την πόλη βρίσκεται το **Δέμα**.

Από το πέρασμα από το οποίο επικοινωνούσαν στην αρχαιότητα οι Αχαρνείς με την Ελευσίνα και τη Μεγαρίδα³⁵, σήμερα περνά δρόμος και η σιδηροδρομική γραμμή που συνδέει τα βόρεια προάστια με το Θριάσιο³⁶.

Στο πέρασμα αυτό σώζεται σήμερα σε μήκος 4.360 μ. αρχαίο τείχος³⁷, που προφανώς προοριζόταν να το φράξει. Οι κάτοικοι της περιοχής το 19ο αι. το ονόμαζαν **Δέμα**, γιατί "έδενε" τα δύο βουνά³⁸, την Πάρνηθα και το Αιγάλεω.

Ήταν χτισμένο βιαστικά με μεγάλους λίθους χωρίς συνδετική ύλη και με τα κενά γεμισμένα με μικρές πέτρες³⁹. Το πάχος του κυμαίνεται από 1,50 μέχρι 2,80 μ., ενώ το ύψος του έφτανε το πολύ τα δύο μέτρα⁴⁰.

Μονή Κλειστών

Επόμενος σταθμός μας είναι η Φυλή.

Κοντά στην πόλη βρίσκεται η **Μονή Κλειστών**, αφιερωμένη στην **Παναγία**. Ένας πιστός, λέει η παράδοση, βρήκε την εικόνα της Παναγίας σε ένα βράχο κοντά στο χώρο όπου χτίστηκε η μονή. Αποφάσισε τότε να χτίσει ένα μοναστήρι στη θέση του σημερινού, γιατί το μέρος όπου είχε βρεθεί δεν

35. Παπαχατζής: σελ. 413α.

36. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 180.

37. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 180.

38. Παπαχατζής: σελ. 413α και Φωκά -Βαλαβάνης: σελ. 180.

39. Παπαχατζής: σελ. 413α, 413 β.

40. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 180-181.

ήταν προσιτό. Όμως, η εικόνα και τα εργαλεία των μαστόρων βρίσκονταν την άλλη μέρα στον τόπο, όπου βρέθηκε η εικόνα. Μετά από παρακλήσεις και προσευχές των ντόπιων, χτίστηκε το μοναστήρι με τη συγκατάθεση της Παναγίας στη σημερινή του θέση⁴¹. Η χρονολογία ίδρυσης δεν είναι ακριβής. Άλλοι την τοποθετούν στα χρόνια της "επικρατήσεως του Χριστιανισμού εις την Αττικήν" και άλλοι πριν από την Άλωση⁴².

Σπήλαιο Πανός

Κοντά στη μονή Κλειστών, βορειότερα, βρίσκεται σπήλαιο αφιερωμένο στον Πάνα και τις Νύμφες. Σήμερα ονομάζεται **Λυχοσπηλιά** από την πληθώρα των λύχων που βρέθηκαν εκεί⁴³. Ο χώρος αυτός ήταν λατρευτικός, και μάλιστα από τα μυκηναϊκά χρόνια⁴⁴. Εκτός από λύχνους στη σπηλιά βρέθηκαν ανάγλυφα που παριστάνουν τον Πάνα, τον Ερμή, τον Αχελώο και νύμφες⁴⁵.

Φρούριο Φυλής

Βορειοδυτικά της Μονής Κλειστών βρίσκουμε τα ερείπια του φρουρίου της Φυλής⁴⁶. Το φρούριο χρονολογείται

41. Δημήτρης Γ. Γιώτας: σελ. 67-70.

42. Ιερά Μητρόπολη Αττικής: www.i-m-attikis.gr/html/gr/monasteries/mnstl-n.htm.

43. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 181 και Παπαχατζής: σελ. 417β.

44. Δημήτρης Γ. Γιώτας: σελ. 68.

45. Παπαχατζής: σελ. 417 β.

46. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 181-182.

στις αρχές του 4ου αι. π.Χ.⁴⁷ και χρησιμοποιήθηκε κατά τους πολέμους με τους Μακεδόνες⁴⁸. Χτίστηκε στην κορυφή του λόφου, η οποία ισοπεδώθηκε. Οχυρωμένες ήταν οι τρεις πλευρές, ενώ η δυτική που ήταν απόκρημνη έμεινε ανοχύρωτη⁴⁹. Η είσοδος του οχυρού ήταν στα ανατολικά. Τα λίγα οικοδομήματα μέσα στον οχυρωμένο χώρο εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της φρουράς⁵⁰.

Τα τείχη έχουν πάχος 2,5 μέτρα⁵¹. Υπάρχουν τρεις τετράπλευροι πύργοι και ένας κυκλικός, με διάμετρο 6 μέτρα, στη βορειοανατολική γωνία, που είναι ευπρόσβλητη⁵².

Το οχυρό αυτό δεν υπήρχε όταν ο Θρασύβουλος κατέλαβε τη Φυλή τον Ιανουάριο του 403 π.Χ. με 70 άνδρες με

σκοπό να ξεκινήσει από εκεί, για να καταλύσει την τυραννία των Τριάκοντα στην Αθήνα. Φαίνεται πως ο Θρασύβουλος είχε καταλάβει ένα άλλο παλιότερο οχυρό (ή πολίχνη)⁵³. Μετά την

αποκατάσταση της δημοκρατίας υποτίθεται πως χτίστηκε το φρούριο που έχει σωθεί⁵⁴.

Ο αρχαίος δήμος Φυλής έχει εντοπιστεί με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα γύρω από την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, όπου υπάρχει και η ομώνυμη πηγή⁵⁵.

47. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 182 και Παπαχατζής: σελ. 417 β.

48. Παπαχατζής: σελ. 417 β.

49. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 182 και Παπαχατζής: σελ. 418, εικ. 247-249.

50. Παπαχατζής: σελ. 418, εικ. 247-249.

51. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 182.

52. Παπαχατζής: σελ. 418, εικ. 247-249.

53. Παπαχατζής: σελ. 417 β.

54. Παπαχατζής: 417β, 419α.

55. Δημήτρης Γ. Γιώτας: σελ. 68.

Ερένεια

Από την Παλαιά Εθνική οδό Ελευσίνας - Θήβας, ο δρόμος αριστερά προς το Παλαιοχώρι οδηγεί στον αρχαιολογικό χώρο της Ερένειας. Η ακρόπολη της έχει τείχος πολυγωνικό, "με τρεις στρογγυλούς πύργους στη νότια πλευρά". Τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν πως κατοικούνταν από τη γεωμετρική μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή⁵⁶.

Μονή Οσίου Μελετίου

Συνεχίζουμε στην Παλαιά Εθνική οδό Ελευσίνας - Θήβας. Κοντά στην Οινόη στρίβουμε δεξιά για το Μοναστήρι του Οσίου Μελετίου που βρίσκεται στα σύνορα Αττικής και Βοιωτίας, στις νότιες υπώρειες της Πάστρας.

Η μονή του Οσίου Μελετίου ιδρύθηκε τον 11ο αι. Το μοναστήρι είχε διακόψει τη λειτουργία του το 1833, αλλά από το 1949 λειτουργεί ως γυναικεία μονή.

Πύργος Οινόης

Γυρίζουμε ξανά στην Παλαιά Εθνική οδό Ελευσίνας - Θήβας. Κοντά στο σημερινό χωριό Οινόη, δεξιά του δρόμου, συναντάμε τα ερείπια (μια γωνία) ενός πύργου. Ο πύργος,

⁵⁶ Παπαχατζής: σελ. 514β, 515α.

ολόκληρος χτισμένος με ορθογώνιους παρόλιθους⁵⁷, ήταν τετράγωνος και στο εσωτερικό του φαίνονται ακόμη οπές στους

τοίχους, για τη στήριξη ξύλινων πατωμάτων, και παράθυρα για τον έλεγχο του εκεί δρόμου⁵⁸. Το κτίριο είχε τουλάχιστον τρεις ορόφους⁵⁹.

Χρονολογείται τον 4ο αι. π.Χ.⁶⁰ και ανήκει σε μια σειρά όμοιων κτισμάτων, φρυκτωρικών πύργων, από τα οποία έλεγχαν την κίνηση ή διαβίβαζαν μηνύματα με ειδικό σύστημα φωτεινών σημάτων (πυρών). Πρόκειται για τις γνωστές "φρυκτωρίες"⁶¹.

Ελευθερές

Βορειότερα, συναντάμε τα ερείπια "του φρουρίου των Ελευθερών", που σήμερα κοινώς ονομάζεται Γυφτόκαστρο⁶², ή, κατά μία άποψη, "του Πανάκτου"⁶³ (σύμφωνα με τον Παπαχατζή: "Στα κλασσικά και στα ελληνιστικά χρόνια το όνομα Πανάκτο δινόταν στο φρούριο του Κιθαιρώνα που [...] ο Πausανίας το ονομάζει "τείχος των Ελευθερών"⁶⁴).

Οι Ελευθερές, πόλη γειτονική του φρουρίου, είχαν προχωρήσει στην Αθήνα ήδη από την αρχαϊκή εποχή. Σύμφωνα

57. Παπαχατζής: σελ. 486 α.

58. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 183.

59. Παπαχατζής: σελ. 486 α.

60. Παπαχατζής: σελ. 485 β και Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 183.

61. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 183 και Παπαχατζής: σελ. 486 α.

62. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 183.

63. Παπαχατζής: σελ. 483, εικ. 299 και σελ. 484β.

64. Παπαχατζής: σελ. 348α.

με μύθο η πόλη ήταν γενέτειρα του Διονύσου Ελευθερέως⁶⁵. Η προσχώρηση των Ελευθερών συνδέεται με την εισαγωγή στην Αθήνα της λατρείας του Διονύσου Ελευθερέως⁶⁶. Από την πόλη αυτή καταγόταν ο γλύπτης *Μύρων*, δημιουργός του *Δισκοβόλου*⁶⁷. Ερείπια του ναού του Διονύσου Ελευθερέως και σπιτιών της πόλης σώζονται στα νότια του φρουρίου⁶⁸.

Όταν επισκέφτηκε την περιοχή ο Παυσανίας (2ος αι. μ.Χ.) βρήκε έρημο το φρούριο. Η θέση του είναι από τις πιο καίριες της Αττικής, γι' αυτό και, από ό,τι φαίνεται, πρώτοι οι Αθηναίοι το είχαν οχυρώσει τον 5ο αι. π.Χ. Το σωζόμενο τείχος έγινε τον 4ο αι. και ίσως είναι έργο

των Μακεδόνων, που κράτησαν κατά διαστήματα το πέρασμα για να το ελέγχουν⁶⁹. Υπάρχει, όμως, και η άποψη ότι το έχτισαν οι Αθηναίοι⁷⁰. Το οχυρό είναι σχετικά μικρό σε έκταση, γιατί προοριζόταν μόνο για φρούριο⁷¹. Είχε δύο μεγάλες πύλες νοτιοανατολικά και δυτικά με εσωτερική αυλή⁷² και άλλα τέσσερα μικρότερα ανοίγματα⁷³. Οι πύργοι του έχουν πλευρά περίπου 6,5 μέτρα και στο εσωτερικό τους υπήρχε ξύλινο πάτωμα, όπως φαίνεται από τις οπές στους τοίχους⁷⁴.

65. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 183-184.

66. Παπαχατζής: σελ. 482 β.

67. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

68. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

69. Παπαχατζής: σελ. 484 β, 485 α.

70. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 184.

71. Παπαχατζής: σελ. 485 α.

72. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 184.

73. Παπαχατζής: 485 β.

74. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 184 και Παπαχατζής: σελ. 485 β.

Στην αρχή χρησίμευε μόνο ως στρατιωτική βάση. Μετά την κατάργηση της βάσης, εκεί δημιουργήθηκε μικρός συνοικισμός, ερείπια από τον οποίο είδε ο Πausanias όταν επισκέφτηκε την περιοχή⁷⁵.

Αιγόςθενα

Γυρίζουμε προς τα πίσω και στρίβουμε για τα Βίλια. Στο Δήμο Βιλίων ανήκει το φρούριο των Αιγοςθένων, που βρίσκεται στον όρμο του Πόρτο Γερμένο⁷⁶.

Τα Αιγόςθενα στην αρχαιότητα ήταν σημαντικό λιμάνι και οχυρό στα βόρεια σύνορα της Μεγαρίδας. Η θέση του ήταν καίρια: στον Κορινθιακό κόλπο, κοντά στη δίοδο από τη

Βοιωτία προς την Αττική και την Κορινθία⁷⁷. Τα Αιγόςθενα αρχικά ανήκαν στα Μέγαρα⁷⁸. Αργότερα εντάχθηκαν στο Κοινό των Βοιωτών, ενώ υπήρξαν και ανεξάρτητο μέλος της Αχαϊκής Συμπολιτείας⁷⁹. Τα

αρχαία Αιγόςθενα ή Αιγοςθένεια ήταν ο τόπος λατρείας του *Μελάμποδα*, μάντη και θεραπευτή ήρωα. Το τοπωνύμιο Αιγόςθενα πιθανόν να οφείλεται στο Μελάμποδα, που υποτίθεται πως είχε αρχικά μορφή κατσίκιού⁸⁰.

75. Παπαχατζής: σελ. 484 β, 485 α.

76. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

77. Από το υλικό που παραχώρησε ο Δήμος Βιλίων στη Διεύθυνση ΔΕΔΑ.

78. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

79. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

80. Παπαχατζής: σελ. 512 α.

Το φρούριο των Αιγιοσθένων διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Κι αυτό γιατί στην Τουρκοκρατία η περιοχή αυτή παρέμεινε σχεδόν έρημη και τα τείχη δε χρησιμοποιήθηκαν για οικοδομικές ανάγκες, όπως έγινε σε άλλες περιοχές⁸¹.

Το οχυρό που βλέπουμε ανήκει στον 4ο αι. π.Χ.⁸² και περιλαμβάνει την ακρόπολη και την κάτω πόλη. Το τείχος που σώζεται, στην ανατολική και βόρεια πλευρά, φτάνει τα 4 ως 5,5 μ. Κατά διαστήματα υπήρχαν τετράγωνοι πύργοι⁸³. Η οχύρωση είναι πλήρης μόνο στην ακρόπολη⁸⁴. Στην κάτω πόλη σώζεται μεγάλο μέρος του βόρειου τμήματος του τείχους, ενώ από το νότιο δεν έχουν βρεθεί ίχνη⁸⁵. Ο καλύτερα σωζόμενος πύργος στη νοτιοανατολική γωνία της ακρόπολης φτάνει τα 15 μ. ύψος κι έχει πλευρά 8 μ. Στο εσωτερικό του πύργου αυτού υπήρχαν δυο ξύλινα πατώματα⁸⁶.

Στα πρωτοχριστιανικά χρόνια (5ος αι. μ.Χ.) σε σημείο δίπλα στο βόρειο σκέλος του τείχους χτίστηκε πεντάκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, απομεινάρι της οποίας είναι ένα ψηφιδωτό δάπεδο, στο χώρο όπου πιθανότατα βρισκόταν το ιερό του Μελάμποδα⁸⁷. Στη θέση της βασιλικής χτίστηκε αργότερα ένα τρουλωτό εκκλησάκι, που σώζεται μέχρι σήμερα⁸⁸. Στο εκκλησάκι είναι ενσωματωμένοι λίθοι από αρχαία οικοδομήματα⁸⁹.

81. Παπαχατζής: σελ. 512 α.

82. Παπαχατζής: σελ. 513α.

83. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 185.

84. Παπαχατζής: σελ. 513 α.

85. Παπαχατζής: σελ. 513 β, 514 α.

86. Παπαχατζής: σελ. 513 β.

87. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 186 και Παπαχατζής: σελ. 512β.

88. Παπαχατζής: σελ. 512 β.

89. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 186.

Παγές

Προχωρώντας νότια περνάμε την Ψάθα και φτάνουμε στο Αλεποχώρι, όπου βρίσκονταν οι αρχαίες Παγές, λιμάνι των Μεγαρέων⁹⁰.

Το λιμάνι είχε μεγάλη σημασία στην αρχαιότητα. Οι Αθηναίοι το διεκδίκησαν και από το 461 π.Χ., όταν οι Μεγαρείς προσχώρησαν στην Αθηναϊκή Συμμαχία, μέχρι το 445 π.Χ. το έκαναν ορμητήριό τους για να πολεμούν τους Κορίνθιους⁹¹.

Στο Αλεποχώρι σήμερα σώζονται λείψανα της οχύρωσης της ακρόπολης του 4ου αι. π.Χ.⁹². Στη θέση Πυργάρι σώζεται τμήμα του αρχαίου νεκροταφείου με διώροφους τάφους, που χρονολογούνται από τον 5ο ως τον 1ο αι. π.Χ.⁹³. Οι χώροι αυτοί είναι επισκέψιμοι.

Πρόσφατη ανασκαφή στη θέση Μπούρι έφερε στο φως αρχαϊκό ιερό με πλούσια ευρήματα αντιπροσωπευτικά "της λατρείας και του τοπικού κεραμεικού εργαστηρίου", από τα οποία μερικά εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Μεγάρων⁹⁴. Ο χώρος ακόμη δεν είναι επισκέψιμος.

Μέγαρα

Συνεχίζουμε προς τα Μέγαρα, την πατρίδα του Ευκλείδη και του Θεόγνη, που υπήρξαν στην αρχαιότητα σημαντικότερη ελληνική πόλη.

90. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 187.

91. Παπαχατζής: σελ. 511α.

92. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 187.

93. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 187.

94. Πληροφορίες από το ενημερωτικό φυλλάδιο του Αρχαιολογικού Μουσείου Μεγάρων (ΥΠΠΟ και Γ' ΕΠΚΑ).

Οι Μεγαρείς ήταν από τους πρώτους Έλληνες που πήγαν ως άποικοι στη Σικελία, όπου ίδρυσαν τα Υβλαία Μέγαρα και από εκεί αργότερα το Σελινούντα, ενώ στράφηκαν και στην Προποντίδα και το Βόσπορο, όπου ίδρυσαν τη Σηλυμβρία, την Καλχηδόνα, το Βυζάντιο και άλλες αποικίες⁹⁵.

Η αρχαία πόλη είχε δύο λόφους - οχυρωμένες ακροπόλεις, του Αλκάθου και της Καρίας. Όλη η πόλη περιβαλλόταν με τείχος, ενώ μακρά τείχη τη συνέδεαν με το λιμάνι της Νίσαιας⁹⁶. Η ένωση της πόλης με το λιμάνι με τείχος, κατά το πρότυπο των μακρών τειχών της Αθήνας, έγινε από τους ίδιους τους Αθηναίους, όταν οι Μεγαρείς προσχώρησαν στην Αθηναϊκή συμμαχία, αντιδρώντας στις πιέσεις που τους ασκούσαν οι Κορίνθιοι στην Πελοποννησιακή συμμαχία (461 π.Χ)⁹⁷. Αργότερα, οι Μεγαρείς, αντιδρώντας στην πίεση των Αθηναίων, άνοιξαν και πάλι τις πύλες τους στους Πελοποννήσιους και το 445 π.Χ. οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Νίσαια και τις Παγές, τα λιμάνια της Μεγαρίδας. Οι διενέξεις με τους Αθηναίους κατέληξαν στο Μεγαρικό ψήφισμα⁹⁸, που στάθηκε σημαντική αφορμή του Πελοποννησιακού Πολέμου.

Στους επόμενους αιώνες η πόλη ακολούθησε τη μοίρα της υπόλοιπης Ελλάδας: Μακεδόνες, διάδοχοι και μετά Ρωμαίοι. Η καταστροφή βρήκε την πόλη το 395 μ.Χ. από τους Γότθους του Αλάριχου".

Η μεγάλη κρήνη των Μεγάρων χρονολογείται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ., και συνέχισε να χρησιμοποιείται ως το τέλος του 5ου αι. μ.Χ.¹⁰⁰. Βρίσκεται στη δυτική πλαγιά της Καρίας,

95. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 187 και Παπαχατζής: σελ. 489 α.

96. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 188.

97. Παπαχατζής: σελ. 489 α, 489 β.

98. Παπαχατζής: σελ. 489 β.

99. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 188.

100. Παπαχατζής: σελ. 490 α.

σε θέση προσιτή όχι μόνο από τα δύο υψώματα, αλλά και από όλη την κατοικημένη περιοχή¹⁰¹.

Στην εποχή του Πausανία θεωρούνταν έργο του Θεαγένη· η ανάλυση, όμως, των δεδομένων των ανασκαφών δείχνει ότι είναι "λίγο αρχαιότερη των μηδικών και εκατό τουλάχιστο χρόνια νεώτερη του Θεαγένη"¹⁰². Η κρήνη έχει συνολικό μήκος 21 περίπου μέτρα και πλάτος 13,69, ενώ η δεξαμενή έχει μήκος 17,88 μ. και πλάτος 13,69 μ.¹⁰³. Στην πρόσοψη είχε στοά με πέντε δωρικούς κίονες. Πίσω από αυτήν υπήρχε μια στενή δεξαμενή άντλησης, από όπου έπαιρναν το νερό με υδρίες, και στο βάθος ένα θωράκιο χώριζε τη δεξαμενή σε δύο μικρότερες¹⁰⁴, που τροφοδοτούνταν με δική της αγωγή η καθεμία¹⁰⁵. Σκοπός του χωρίσματος ήταν να μπορεί να αδειάσει το ένα μέρος χωρίς να σταματήσει η λειτουργία του άλλου¹⁰⁶. Τριάντα πέντε οκτάπλευρες πόρινες κολόνες κρατούσαν τη σκεπή. Τα τοιχώματα ήταν κτισμένα με ασβεστολιθικούς ογκόλιθους¹⁰⁷.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει στα Μέγαρα η ανασκαφή των "μεγάρων", από τα οποία μάλλον πήρε και το όνομά της η πόλη. Πρόκειται για υπόγεια δωμάτια σπιτιών¹⁰⁸, στα οποία φύλαγαν τα σιτηρά, αλλά και άλλα τρόφιμα και κρασιά¹⁰⁹. Παράλληλα, φαίνεται πως οι χώροι αυτοί συνδέονται με τη λατρεία της θεάς Δήμητρας¹¹⁰.

101. Παπαχατζής: σελ. 490 α, 490 β.

102. Παπαχατζής: σελ. 490 β.

103. Παπαχατζής: σελ. 490 β.

104. ΥΠΠΟ: www.culture.gr/2/21/211/21103a/g21_lca06.html.

105. Παπαχατζής: σελ. 490 β.

106. Παπαχατζής: σελ. 490 β.

107. ΥΠΠΟ: www.culture.gr/2/21/211/21103a/g21_lca06.html.

108. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 189.

109. Αυγερινού - Βόρδος: σελ. 20.

110. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 189 και Αυγερινού - Βόρδος: σελ. 20.

Στο παλαιό Δημαρχιακό μέγαρο, κτίσμα του 19ου αι., εκτίθενται μερικά από τα ευρήματα της Αρχαιολογικής συλλογής των Μεγάρων. Εδώ, οι επισκέπτες μπορούν να δουν ευρήματα, τα οποία προέρχονται κυρίως από τα νεκροταφεία που εντοπίστηκαν έξω από τα τείχη της πόλης. Ιδιαίτερης σημασίας είναι μερικά εκθέματα, που προέρχονται από αρχαίο ιερό στη θέση Μπούρι Αλεποχωρίου¹¹¹.

Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μεγάρων παρουσιάζεται και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Ο Μυρτίλος στην πόλη των Μεγάρων*, που απευθύνεται σε μαθητές των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και των πρώτων τάξεων του Γυμνασίου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης στην πόλη τα εκκλησάκια του λόφου του

Αλκάθου με ενσωματωμένο στους τοίχους τους αρχαίο υλικό. Το πιο γνωστό από αυτά είναι το εκκλησάκι της Υπαπαντής.

Ιδιαίτερου λαογραφικού ενδιαφέροντος είναι η αναβίωση εθίμων, όπως τα Ρουσάλια, τη Δευτέρα του Πάσχα, ο Χορός της Τράτας, την Τρίτη του Πάσχα, και οι Μάη-δες, την παραμονή της Πρωτομαγιάς.

Βορειοδυτικά της πόλης των Μεγάρων, στη θέση Δερβένι, βρίσκεται η Μονή του Αγίου Ιεροθέου. Η

111. Πληροφορίες από το ενημερωτικό φυλλάδιο του Αρχαιολογικού Μουσείου Μεγάρων (ΥΠΠΟ και Γ' ΕΠΚΑ).

ίδρυση της Μονής ανάγεται στον 11ο αι. Το Καθολικό της Μονής είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός με τρούλο χωρίς κίονες ή πεσσούς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το παρεκκλήσιο του Αγίου Ιεροθέου, κτίσμα του 16ου - 17ου αι.¹¹².

Στην Κινέττα λειτουργεί το Σκιρώνειο Μουσείο, σε ιδιόκτητο χώρο, με έκθεση έργων σύγχρονης τέχνης.

Ασπρόπυργος

Στο Δήμο Ασπρόπυργου βρίσκεται η λίμνη Κουμουνδούρου. Στην αρχαιότητα εδώ υπήρχαν δύο λίμνες ονομαζόμενες των "Ρειτών", αφιερωμένες στις Ελευσίνιες θεές, τη Δήμητρα και την Περσεφόνη¹¹³. Η λίμνη που σώζεται σήμερα ήταν μάλλον αφιερωμένη στην Περσεφόνη. Κατά τα Ελευσίνια Μυστήρια, τη 19η Βοηδρομιώνος, όταν έφτανε η Πομπή των μυστών από την Αθήνα στους Ρειτούς, αντιπρόσωποι του γένους των Κροκωνιδών έδεναν μια κίτρινη κλωστή στο αριστερό πόδι και στο δεξί χέρι των μυστών¹¹⁴. Οι Κροκωνίδες ήταν απόγονοι του Κρόκωνα, παλιού ηγεμόνα των Ελευσίνιων, που είχε πιθανόν την έδρα του στα νοτιοανατολικά του Θριασίου και όχι στην Ελευσίνα¹¹⁵. Σύμφωνα με ελευσινιακή παράδοση ο Κρόκων ήταν γιος του Τριπτόλεμου, εγγονός του Κελεού, ενώ σύμφωνα με την τοπική παράδοση είχε παντρευτεί την κόρη του Κελεού, Σαισάρα¹¹⁶.

Οι Ρειτοί στην αρχαιότητα είχαν γεφυρωθεί για να διευκολύνεται η μετακίνηση από την Αθήνα στην Ελευσίνα και αντίστροφα. Στο Μουσείο Ελευσίνας βρίσκεται το "ψηφι-

112. Μαρτυρικά 1998: σελ. 116.

113. Παπαχατζής: σελ. 472 α.

114. Κάντα: σελ. 14.

115. Παπαχατζής: σελ. 472 α, β.

116. Παπαχατζής: σελ. 472 β.

σματικό ανάγλυφο των Ρειτών", ενδιαφέρον για την ανάγλυφη παράσταση με τη Δήμητρα, την Περσεφόνη, την Αθηνά και έναν πολίτη Ελευσίνιο, αλλά και για την επιγραφή με οδηγίες για τη γεφύρωση των Ρειτών¹¹⁷.

Ελευσίνα

Η περιοχή της Ελευσίνας κατοικήθηκε, σύμφωνα με τα δεδομένα των ανασκαφών, κατά τη μεσοελλαδική περίοδο, δηλαδή στα 1900-1600 π.Χ. Κατά τη μυκηναϊκή περίοδο και συγκεκριμένα γύρω στα 1500 - 1425, ο οικισμός που εντοπίζεται στην Ελευσίνα

φαίνεται πως ήταν το βασίλειο του μυθικού Κελεού, κατά τη βασιλεία του οποίου χτίστηκε, σύμφωνα με την παράδοση, ο πρώτος ναός της Δήμητρας. Στην ύπαρξη λατρείας στη Δήμητρα από την περίοδο αυτή συμφωνούν και τα αρχαιολογικά ευρήματα¹¹⁸.

Στην αρχή, η λατρεία είχε τοπικό χαρακτήρα¹¹⁹. Σιγά - σιγά, όμως, απέκτησε πανελλήνια ακτινοβολία. Γύρω στο 760 με δελφικό χρησμό καθιερώνεται γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας για να σταματήσει ο λιμός που μάστιζε την Ελλάδα. Παράλληλα, χτίζεται περίβολος που συμπεριλαμβάνει *Τελεστήριο* και *Πλουτώνειο*¹²⁰.

117. Κάντα: σελ. 74.

118. Πρέκα-Αλεξανδρή: σελ. 7.

119. Πρέκα-Αλεξανδρή: σελ. 19.

120. Πρέκα-Αλεξανδρή: σελ. 8.

Στα χρόνια του Σόλωνα (600 π.Χ.) τα Ελευσίνια αναγνωρίζονται ως επίσημη αθηναϊκή γιορτή και ανεγείρεται νέο Τελεστήριο. Στα χρόνια του Πεισίστρατου το ιερό της Δήμητρας στην Ελευσίνα γνωρίζει μεγάλη ακμή, ως πανελλήνιο ιερό¹²¹.

Η περσική εισβολή άφησε το ιερό κατεστραμμένο¹²². Η ανοικοδόμηση ξεκίνησε από τον Κίμωνα και συνεχίστηκε από τον Περικλή και, αργότερα, το Λυκούργο¹²³.

Κατά τους 1ο - 2ο αι. μ.Χ. το ιερό γνωρίζει την τελευταία μεγάλη του ακμή. Χιλιάδες πιστοί από ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία άρχισαν να συρρέουν για να μυηθούν. Ανάμεσά τους οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες Αδριανός και Μάρκος Αυρήλιος μυήθηκαν και ελάμπρυναν με τις δωρεές τους το ιερό¹²⁴.

Με την επιβολή του Χριστιανισμού και το διάταγμα του Θεοδοσίου Α' τα μυστήρια της Δήμητρας άρχισαν να παρακμάζουν, ενώ η εισβολή του Αλάρικου με τους Γότθους (395 μ.Χ.) κατέστρεψε εντελώς το ιερό¹²⁵.

Η Δήμητρα ήταν η θεά της βλάστησης και των δημιουργικών δυνάμεων της φύσης. Το όνομά της (Δημήτηρ<Γη-μήτηρ) μαρτυρά ακριβώς αυτή της την ιδιότητα. Ο πιο γνωστός μύθος που αφορά τη Δήμητρα είναι αυτός που αναφέρεται στην περιπέτειά της με την κόρη της, Περσεφόνη. Το μύθο έσωσε ένα ποίημα του 7ου αι. π.Χ., ο Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα.

Κάποτε η Περσεφόνη έπαιζε με τις φίλες της τις Ωκεανίδες στο Νύσιον πεδίο¹²⁶. Ένας νάρκισσος της τράβηξε την

121. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 8.

122. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 11.

123. Κάντα: σελ. 17-18 και Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 11-13.

124. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 13 και Κάντα: σελ. 18-19.

125. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 13 και Κάντα: σελ. 19.

126. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. Β, σελ. 107.

προσοχή και, μόλις εκείνη τον άγγιξε, άνοιξε η γη, εμφανίστηκε ο Άδης και την άρπαξε. Η κοπέλα έβγαλε μια δυνατή κραυγή, αλλά μόνο η μητέρα της και η Εκάτη την άκουσαν. Η μητέρα προσπάθησε να τη βρει, μάταια όμως. Μετά από εννέα μέρες περιπλάνησης συνάντησε την Εκάτη που της είπε πως την κόρη της την είχε αρπάξει κάποιος θεός, δεν ήξερε, όμως, ποιος. Οι δυο τους πήγαν στον Ήλιο που τα βλέπει όλα από ψηλά για να τους δώσει πληροφορίες. Κι εκείνος τους είπε πως την Κόρη την είχε αρπάξει ο Άδης με τη συγκατάθεση του Δία. Με την καρδιά γεμάτη θλίψη η Δήμητρα συνέχισε την περιπλάνηση μέχρι που έφτασε στην Ελευσίνα, όπου βασιλιάς ήταν ο Κελεός. Εκεί κάθισε σε ένα πηγάδι, το Παρθένιο ή Καλλίχορο φρέαρ, κι όταν ήρθαν τέσσερις κοπέλες, οι κόρες του βασιλιά, χωρίς να τους φανερώσει ποια πραγματικά ήταν, τους ζήτησε δουλειά. Οι κοπέλες την οδήγησαν στο παλάτι, όπου η Δήμητρα ανέλαβε την ανατροφή του μικρού γιου της βασιλικής οικογένειας, του Δημοφώντα. Η Δήμητρα αγάπησε το παιδί και θέλησε να το κάνει αθάνατο. Έτσι κάθε πρωί το άλειψε με αμβροσία και κάθε βράδυ το περνούσε από τη φωτιά. Η μητέρα του, η Μετάνειρα, καθώς περνούσε ο καιρός κι απορούσε με την ανάπτυξη του παιδιού, παραμόνευε ένα βράδυ και είδε όσα έκανε η Δήμητρα. Αμέσως άρχισε να φωνάζει και η Δήμητρα αναγκάστηκε να φανερωθεί. Ζήτησε μάλιστα να της χτίσουν ένα ναό, όπως κι έγινε. Στο μεταξύ, η Δήμητρα για να εκδικηθεί για την αρπαγή της Κόρης είχε σταματήσει να δίνει καρπούς στους ανθρώπους που κινδύνευαν να χαθούν. Ο Δίας, λοιπόν, αναγκάστηκε να μεσολαβήσει, ώστε να επιστρέψει η Περσεφόνη στη μητέρα της κι έστειλε τον Ερμή να τη φέρει από τον Κάτω Κόσμο. Ο Άδης, όμως, πριν φύγει της έδωσε να φάει σπυρί από ρόδι, για να ξαναγυρίσει κοντά του. Η Δήμητρα, μόλις το έμαθε αυτό, οργίστηκε και πάλι, αλλά, με την παρέμβαση της Ρέας, συμφώνησε να μένει η Κόρη το

ένα τρίτο του χρόνου στον Κάτω Κόσμο και το υπόλοιπο μαζί με τη μητέρα της. Έτσι, η βλάστηση ξαναγύρισε και η θεά δίδαξε στους Ελευσίνιους τα Μυστήρια¹²⁷.

Τα Μυστήρια, οι τελετές που η Δήμητρα δίδαξε στους Ελευσίνιους, μπόρεσαν να κρατήσουν τα μυστικά τους, επειδή ήταν λατρεία που αφορούσε μόνο μνημένους· όσοι κοινολογούσαν τα σχετικά με τις τελετές αντιμετώπιζαν τη "δίκην ασεβείας"· γνωστή είναι η περίπτωση του Αλκιβιάδη, που καταδικάστηκε σε θάνατο για το λόγο αυτό¹²⁸. Μόνο οι πατέρες της εκκλησίας αναφέρουν λίγα στοιχεία, προσπαθώντας να αποτρέψουν τους συγχρόνους τους από τη λατρεία αυτή· οι πληροφορίες που δίνουν, όμως, είναι μάλλον ανακριβείς¹²⁹.

Στα Μυστήρια συμμετείχαν άνδρες, γυναίκες, ακόμη και παιδιά, ελεύθεροι και δούλοι, με την προϋπόθεση να μην είχαν κριθεί ένοχοι φόνου ή ιερόσυλοι και να καταλάβαιναν την ελληνική γλώσσα¹³⁰.

Τα Ελευσίνια γίνονταν δύο φορές το χρόνο. Την άνοιξη, το μήνα Ανθεστηριώνα, στο ιερό της "Δήμητρος και Κόρης εν Άγραις", στην Αθήνα, τελούνταν τα Μικρά Μυστήρια, το πρώτο στάδιο της μύησης¹³¹.

Τα Μεγάλα Μυστήρια εορτάζονταν κάθε χρόνο· διαρκούσαν εννέα μέρες, όσες και η περιπλάνηση της Δήμητρας¹³².

Στις 14 του μήνα Βοηδρομιώνα μετά από θυσία στην "εσχάρα" μεταφέρονταν τα "Ιερά αντικείμενα" από την Ελευσίνα στην Αθήνα, στο "Ελευσίνιον το εν Άστει". Στις 15, 16,

127. Βλ. Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα (μετ. Αμ. Μεγαπάνου) και Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. Β, σελ. 106-107.

128. Παπαγγελή: σελ. 4.

129. Κάντα: σελ. 12.

130. Κάντα: σελ. 12.

131. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 19 και Κάντα: 12-13.

132. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 19, Κάντα: 13.

17, 18 του μηνός τα ιερά έμεναν στην Αθήνα, όπου συγκεντρώνονταν οι πιστοί, γινόταν καθαρτήριο λουτρό και θυσίες. Στις 19 του μηνός η πομπή των πιστών μετέφερε τα "Ιερά αντικείμενα" στην Ελευσίνα. Στις 20 και 21 του μηνός ακολουθούσε το δεύτερο στάδιο της μύησης: στο Τελεστήριο οι μύστες παρακολουθούσαν τις μυστικές τελετές, για τις οποίες, όπως αναφέρθηκε, δε γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα. Στις 22 Βοηδρομιώνος γίνονταν σπονδές στους νεκρούς από ειδικά αγγεία, τις *πλημοχόες*, ενώ στις 23 του μηνός οι πιστοί επέστρεφαν στα σπίτια τους¹³³.

Τα μνημεία

Οι συστηματικές ανασκαφές στην Ελευσίνα ξεκίνησαν το 1882 από την Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία, με επικεφαλής τον Δημήτριο Φίλιο¹³⁴.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΛΗ: Μπαίνοντας στο χώρο βρισκόμαστε στη μεγάλη Ρωμαϊκή Αυλή, στην οποία κατέληγε η Ιερά Οδός. Η αυλή, αρκετά μεγάλη, έχει μήκος 65 και πλάτος 40 μ.¹³⁵. Εδώ συγκεντρωνόταν το πλήθος των μυστών¹³⁶.

ΝΑΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ ΠΑΤΡΟΣ: Στο κέντρο της Αυλής βλέπουμε τα ερείπια ενός ρωμαϊκού δωρικού ρυθμού ναού αφιερωμένου στην **Αρτεμη Προπύλαια** και στον **Ποσειδώνα Πατέρα**¹³⁷. Χρονολογείται στην εποχή του Μάρκου Αυρήλιου¹³⁸.

133. Κάντα: σελ. 12-16, Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 19-21, Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 195-198, Παπαγγελή: σελ. 5.

134. Κάντα: σελ. 21 και Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 13.

135. Πρέκα-Αλεξανδρή: σελ. 22.

136. Κάντα: σελ. 27 και Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 202.

137. Κάντα: σελ. 30 και Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

138. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

ΒΩΜΟΙ: Ανατολικά και βόρεια του ναού βρίσκονται τα θεμέλια του **βωμού της Αρτέμιδος**, και του **βωμού του Ποσειδώνα** αντίστοιχα¹³⁹.

ΕΣΧΑΡΑ: Κοντά στη ΒΔ γωνία του ναού σώζεται η "**εσχάρα**", ένας βωμός χτισμένος σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτό της αυλής, πάνω στον οποίο ήταν τοποθετημένη μια μεταλλική σχάρα, όπου καίγονταν τα σφάγια¹⁴⁰. Ο βωμός είχε βάθος 1,75 μέτρα, μήκος 1,43 και πλάτος 1,06 μ. Είναι ρωμαϊκής εποχής. Φαίνεται ότι και παλαιότερα άλλοι βωμοί υπήρχαν σ' αυτή τη θέση για τις θυσίες στις θεές¹⁴¹.

ΚΡΗΝΗ: Αριστερά καθώς μπαίνουμε στο χώρο βρισκόταν μια κρήνη, με οκτώ κρουνοί, από την οποία σώζεται ο πυθμένας της δεξαμενής. Είναι έργο του 2ου αι. μ.Χ.¹⁴². Εδώ φανταζόμαστε ότι θα έπιναν νερό και θα πλένονταν οι μύστες που έφταναν στο χώρο¹⁴³.

ΑΨΙΔΕΣ: Ανατολικά και δυτικά της αυλής, στα σημεία όπου κατέληγαν οι δρόμοι από το λιμάνι και τα Μέγαρα, υπήρχαν **δύο** αψίδες, που χτίστηκαν στη ρωμαϊκή περίοδο από τον Αδριανό, αντίγραφα της πύλης του Αδριανού στην Αθήνα¹⁴⁴, στο ιερό του *Ολυμπίου Διός*¹⁴⁵

Από την ανατολική θριαμβική αψίδα βρίσκεται σήμερα κοντά στην κρήνη αναστηλωμένο ένα αέτωμα. Η βάση της βρίσκεται δίπλα στην κρήνη. Έχει σωθεί χαραγμένη η επι-

139. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

140. Παπαγγελή: σελ. 8.

141. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

142. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 22.

143. Κάντα: σελ. 28.

144. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 202.

145. Κάντα: σελ. 28-29 και Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

γραφής: "ΤΟΙΝ ΘΕΟΙΝ ΚΑΙ ΤΩΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΟΙ ΠΑ-
ΝΕΛΛΗΝΕΣ"¹⁴⁶. Ο δρόμος από εδώ κατέληγε στο λιμάνι.

Στη δυτική πλευρά της αυλής βρίσκεται η βάση της
δυτικής αψίδας¹⁴⁷. Ο δρόμος από την αψίδα αυτή οδηγούσε
στα Μέγαρα.

ΚΑΛΛΙΧΟΡΟΝ ΦΡΕΑΡ: Στα νότια της αυλής, αριστερά
των Μεγάλων Προπυλαίων (βλ. παρακάτω) βρίσκεται το Καλ-
λίχορον φρέαρ¹⁴⁸. εδώ κάθισε η Δήμητρα, μόλις έφθασε στην
Ελευσίνα, μετά την περιπλάνησή της. Στον *Ομηρικό Ύμνο*
ονομάζεται *Παρθένιον φρέαρ*, γιατί γύρω του χόρευαν οι παρ-
θένες κόρες της Ελευσίνας (>Καλλίχορον). Ήταν το μόνο πη-
γάδι με πόσιμο νερό στην Ελευσίνα και γι' αυτό θεωρούνταν
ιερό¹⁴⁹. Στην κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε γκριζογάλαζη
ελευσινιακή πέτρα¹⁵⁰. Βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από
τη ρωμαϊκή αυλή. Χρονολογείται στους χρόνους τους Πεισι-
στράτου (β' μισό του 6ου αι. π.Χ.)¹⁵¹.

ΜΕΓΑΛΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ: Τα Μεγάλα Προπύλαια στο
βάθος της αυλής χρονολογούνται το 2ο αι. μ.Χ. Πρότυπό
τους ήταν τα Προπύλαια της Ακρόπολης των Αθηνών¹⁵². Έξι
δωρικοί κίονες στην πρόσοψη σχημάτιζαν πέντε εισόδους.. Το
αέτωμα των Μεγάλων Προπυλαίων φέρει στο τύμπανο ανά-
γλυφη προτομή αυτοκράτορα σε ασπίδα¹⁵³. Η προτομή είναι
πιθανότατα του Μάρκου Αυρηλίου¹⁵⁴. Ο επισκέπτης μπορεί
να δει το αέτωμα αναστηλωμένο δυτικά των Προπυλαίων.

146. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 22-23.

147. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 23.

148. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 27.

149. Κάντα: σελ. 32.

150. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 27.

151. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 27 και Κάντα: σελ. 32-33.

152. Παπαγγελή: σελ. 8, Κάντα: σελ. 33, Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 27.

153. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 27.

154. Παπαγγελή: σελ. 8.

ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ: Αριστερά και δεξιά από τα Μεγάλα Προπύλαια εκτείνεται μια περιοχή με **βοηθητικά κτίσματα** του Ιερού, σιρούς, κτίρια διοικητικού χαρακτήρα, δεξαμενές¹⁵⁵.

ΜΙΚΡΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ: Μετά συναντάμε τα **Μικρά Προπύλαια**, αφιερωμένα στη θεά από τον Άππιο Κλαύδιο Πούλχερ το 54 π.Χ.¹⁵⁶. Κορινθιακοί κίονες (κιονόκρανα εκτίθενται στο προαύλιο του Μουσείου) και παραστάδες πίσω τους¹⁵⁷ στήριζαν την οροφή στη βόρεια πλευρά. Στη νότια πλευρά την οροφή στήριζαν δύο **Καρυάτιδες** με κίστες στο κεφάλι, οι **Κιστοφόροι κόρες**¹⁵⁸. Σήμερα η μία Καρυάτις βρίσκεται στο Μουσείο Ελευσίνας, ενώ η άλλη βρίσκεται στο Μουσείο Fitzwilliam του Cambridge¹⁵⁹. Στο χώρο των Μικρών Προπυλαίων βλέπουμε τμήμα του θριγκού "με σύμβολα της λατρείας της Δήμητρας, κίστες, δέσμες σταριών, μήκωνες και βουκράνια"¹⁶⁰.

ΠΛΟΥΤΩΝΕΙΟ: Δεξιά των Μικρών Προπυλαίων, καθώς προχωρούμε, βρίσκεται το **Πλουτώνειο**, από όπου πιστευόταν ότι επέστρεψε η Περσεφόνη στη μητέρα της¹⁶¹. Στο χώρο αυτό πιθανόν γινόταν αναπαράσταση της επιστροφής της Κόρης στην Ελευσίνα κατά τις τελετές¹⁶². Ένας μικρός ναός του 4ου αι. εκεί ήταν αφιερωμένος στο θεό του Κάτω Κόσμου¹⁶³.

155. Παπαγγελή: σελ. 8-9, Πρέκα - Αλεξανδρή: 28-30.

156. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 203.

157. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 32.

158. Παπαγγελή: σελ. 9.

159. Κάντα:σελ. 39.

160. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 32-34.

161. Παπαγγελή: σελ. 10.

162. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 34.

163. Φωκά - Βαλαβάνης: σελ. 203-204.

ΕΞΕΔΡΑ: Αμέσως μετά το **Πλουτώνειο**, βλέπουμε μια εξέδρα¹⁶⁴. Από εκεί φαίνεται πως οι μύστες παρακολουθούσαν κάποιο "δρώμενο"¹⁶⁵, ίσως την αναπαράσταση της επιτροφής της Περσεφόνης.

ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ ΠΕΤΡΑ: Απέναντι σχεδόν από την εξέδρα **ι** ένας μικρός βράχος έχει θεωρηθεί ότι είναι η **Αγέλαστος** Πέ-Ι τρα, όπου σύμφωνα με παράδοση που διασώζει ο Καλλίμαχος, κάθισε η Δήμητρα φτάνοντας στην Ελευσίνα¹⁶⁶. Πάντως, **Ι** για τη θέση της Αγέλαστης Πέτρας υπάρχουν κι άλλες από-ΐψεις¹⁶⁷.

ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ - ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΜΕΓΑΡΟ - ΦΙΛΩΝΕΙΟΣ ΣΤΟΑ: Στο τέλος της πορείας μας στην Πομπική Οδό συναντάμε το **Τελεστήριο**, το χώρο όπου "**ετελούντο**" τα Μυστήρια. Εκεί είχε υποδείξει η θεά Δήμητρα στους Ελευσίνιους να της χτίσουν "ένα ναό μεγάλο κι από κάτω ένα βωμό"¹⁶⁸.

Το **Τελεστήριο** της Ελευσίνας ξεκινάει από τα Μυκηναϊκά χρόνια με το "Μυκηναϊκό μέγαρο". Στη θέση του μυκηναϊκού μεγάρου χτιζόταν το **Ανάκτορο** σε όλα τα μεταγενέστερα Τελεστήρια. Στο **Ανάκτορο** ήταν τοποθετημένα τα ιερά της Δήμητρας. Η είσοδος σ' αυτό επιτρεπόταν μόνο στον ιεροφάντη¹⁶⁹.

Το **Τελεστήριο** πέρασε από πολλές οικοδομικές φάσεις¹⁷⁰. Σήμερα βλέπουμε τα ερείπια μίας μεγάλης τετράγωνης αίθουσας με οκτώ σειρές εδωλίων και στις τέσσερις πλευρές:

164. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 34.

165. Παπαγγελή: σελ. 10.

166. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 34.

167. Κάντα: σελ. 43.

168. Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα (μετ. Αμ. Μεγαπάνου): στ. 270, σελ. 39.

169. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 41.

170. Βλ. Κάντα: σελ. 45, εικ. 17.

χωρούσαν 3.000 θεατές - μύστες¹⁷¹. Παράθυρα δεν υπήρχαν. Το κτίριο είχε έξι στενές εισόδους, ανά δύο στις τρεις πλευρές, εκτός από τη δυτική. Σαράντα δύο κίονες στήριζαν την οροφή, η οποία είχε ένα άνοιγμα στο μέσον της, το "οπαίον"¹⁷².

Τον 4ο αι. προστέθηκε στην ανατολική πλευρά του Τελεστηρίου μία στοά, έργο του Ελευσίνιου αρχιτέκτονα Φίλων¹⁷³.

ΑΚΡΟΠΟΛΗ - ΔΙΑΤΕΙΧΙΣΜΑ: Η Ακρόπολη της Ελευσίνας βρισκόταν στην κορυφή του λόφου δυτικά του Ιερού και χωριζόταν από αυτό με ένα τείχος, το διατείχισμα, του οποίου μικρό τμήμα διακρίνεται πάνω από τη δυτική πλευρά του Τελεστηρίου¹⁷⁴.

171. Φοκά - Βαλαβάνης: σελ. 204.

172. Φοκά - Βαλαβάνης (Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία): σελ. 91.

173. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 38.

174. Παπαγγελή: σελ. 11.

ΜΟΥΣΕΙΟ

Στη συνέχεια, ο επισκέπτης μπορεί να επισκεφτεί το Μουσείο. Το Μουσείο κατασκευάστηκε το 1889 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ιω. Μούση¹⁷⁵. Η έκτη αίθουσα του Μουσείου αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη.

Προαύλιο:

- Μαρμάρινη σαρκοφάγος με φολιδωτό ξένο κάλυμμα. Στην μπροστινή πλευρά παριστάνεται σκηνή από το κυνήγι καλυδώνιου κάπρου. 2ος αι. μ.Χ.¹⁷⁶

- Ρωμαϊκά κιονόκρανα από τα Μικρά Προπύλαια.

Αίθουσα Ι

- Το αρχαιότερο ανάγλυφο του Μουσείου με τη Δήμητρα και την Κόρη. 480 - 475 π.Χ.¹⁷⁷

- Ο Μεγάλος Αμφορέας της Ελευσίνας. Στο λαϊμό παριστάνεται η τύφλωση του Πολύφημου από τον Οδυσσέα. Στο σώμα έχουμε το μύθο του αποκεφαλισμού της Μέδουσας από τον Περσέα¹⁷⁸. Πρωτοαττικός αμφορέας 670 π.Χ.

- Το ψηφισματικό ανάγλυφο των Ρειτών. 420 π.Χ.

- Φεύγουσα κόρη. Προέρχεται από το αέτωμα της Ιεράς Οικίας. Πιθανόν Ωκεανίδα. 490 - 480 π.Χ.¹⁷⁹

- Αναθηματικό χοιρίδιο, ιερό και αγαπημένο ζώο των μυστών, ρωμαϊκών χρόνων¹⁸⁰.

- Πίνακας Νινίου: (αντίγραφο) παριστάνονται πιθανόν σκηνές από την ελευσινιακή λατρεία. Α' μισό 4ου αι. π.Χ.¹⁸¹

175. ΥΠΠΟ: www.culture.gr/2/21/211/21103a/g21_lca04.html.

176. Κάντα: σελ. 67.

177. Κάντα: σελ. 68.

178. Κάντα: σελ. 70-71.

179. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 46.

180. Κάντα: σελ. 76.

181. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 17.

Αίθουσα Β

- Το μεγάλο Ελευσινιακό ανάγλυφο (γύψινο αντίγραφο) με τη Δήμητρα, τον Τριπτόλεμο και την Κόρη (450-445 π.Χ.).

- Άγαλμα της Δήμητρας σε υπερφυσικό μέγεθος, από πεντελικό μάρμαρο, χωρίς κεφάλι και χέρια. Πιθανόν έργο της σχολής του Αγοράκριτου. 420 π.Χ.¹⁸²

Αίθουσα Γ

- Ακέφαλο άγαλμα του Ασκληπιού. Πιθανόν έργο της σχολής του Πραξιτέλη. 370 π.Χ.¹⁸³

- Αρχαϊστικό άγαλμα "λεκανηφόρου" κόρης που ήταν τοποθετημένη στην είσοδο του Τελεστηρίου.

Αίθουσα Δ

- Άγαλμα Αντινόου. 2ος αι. μ.Χ.

Αίθουσα Ε

- Γύψινες μακέτες: Αναπαράσταση του ελευσινιακού ιερού από τον Ι. Τραυλό. Στην πρώτη παρουσιάζεται το ιερό, όπως ήταν στην εποχή του Πεισιστράτου. Στη δεύτερη, το ιερό στη μεγάλη του ακμή κατά τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια.

- Κιστοφόρος Κόρη ή Καρυάτις: Η μία από τις δύο Καρυάτιδες των Μικρών Προπυλαίων. Στο κεφάλι φέρει την κίστη. 1ος αι. π.Χ.¹⁸⁴

Αίθουσα ΣΤ

Εκτίθενται ευρήματα από το ιερό και τα νεκροταφεία της αρχαίας Ελευσίνας. Πολλά αγγεία συνδέονται με την Ελευσινιακή Λατρεία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι "κέρνοι", αγγεία προσφορών στη Δήμητρα. Σημαντική είναι και η ερυθρόμορφη στάμνος με παράσταση δαδουχίας¹⁸⁵.

182. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 36.

183. Κάντα: σελ. 85.

184. Πρέκα - Αλεξανδρή: σελ. 33.

185. Από το ενημερωτικό φυλλάδιο του Μουσείου της Ελευσίνας (ΥΠΠΟ και Γ' ΕΠΚΑ).

Άγιος Ζαχαρίας - Παλαιοχριστιανική Βασιλική

Στην πλατεία, κοντά στον αρχαιολογικό χώρο, σώζονται λείψανα παλαιοχριστιανικής βασιλικής του 5ου μ.Χ. αι. Εκεί βρίσκεται και το εκκλησάκι του Αγίου Ζαχαρία, με ενσωματωμένο στους τοίχους του υλικό από αρχαία οικοδομήματα. Στο σημείο αυτό βρέθηκε το μεγάλο Ελευσινιακό ανάγλυφο - γι' αυτό έχει εκφραστεί η άποψη ότι εκεί ίσως ήταν το ιερό του Τριπτόλεμου¹⁸⁶.

Γέφυρα του Ελευσινιακού Κηφισού

Στην είσοδο της πόλης καθώς ερχόμαστε από την Αθήνα βρίσκεται η γέφυρα του Ελευσινιακού Κηφισού. Είναι η πιο καλοδιατηρημένη γέφυρα της αρχαιότητας¹⁸⁷. Θεωρείται έργο του Αδριανού, που υποτίθεται πως την κατασκεύασε με αφορμή μια πλημμύρα του Κηφισού το φθινόπωρο του 125, όταν ο Αδριανός είχε πάει στην Ελευσίνα για να μνηθεί στα Μυστήρια¹⁸⁸.

186. Κάντα: σελ. 62.

187. Κάντα: σελ. 63.

188. Παπαχατζής: σελ. 474 α, β.

Βιβλιογραφία

Βιβλία

- Δημήτρης Γ. Γιώτας: Γιώτας, Δ.Γ. 2004. Παλιά Μοναστήρια της Πάρνηθας. Δήμος Φυλής.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1971. Αρχαϊκός Ελληνισμός, τμ. Β. Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Κάντα: Κάντα, Κ. 1993. Ελευσίνα. Ο αρχαιολογικός χώρος και το Μουσείο της. Μυθολογία - Μυστήρια - Ιστορία. Αθήνα, Καρδαμίτσας.
- Πρέκα - Αλεξανδρή: Πρέκα - Αλεξανδρή, Κ. 1991. Ελευσίνα (Οδηγός του Αρχαιολογικού Χώρου). Εκδόσεις ΤΑΠΑ, Αθήνα.
- Μαρτυρικά 1998: Μαρτυρικά 1998. Μεγαρέων Ψυχής καταφύγια. Μέγαρα, Ενημέρωση.
- Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα: Μεγαπάνου, Αμ. 1995. Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα (εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση). Αθήνα, LIBRO.
- Παπαχατζής: Παπαχατζής, Ν. 1974. Πausανίου Ελλάδος Περιήγησις, τμ. Ι Αττικά. Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Φωκά - Βαλαβάνης: Φωκά Ι. - Βαλαβάνης Π. 1994. Περίπατοι στην Αθήνα και την Αττική. Τόποι - Θεοί - Μνημεία. Αθήνα, Κέδρος.
- Φωκά - Βαλαβάνης (Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία): Φωκά Ι. - Βαλαβάνης Π. 1992. Ανακαλύπτω την Ελλάδα. Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία. Αθήνα, Κέδρος.

Εκπαιδευτικά Προγράμματα

- Παπαγγελή: Παπαγγελή, Π. 2000. Η ιστορία της Περσεφόνης. ΜΕΛΙΝΑ Εκπαίδευση και Πολιτισμός, ο Κόσμος της Αρχαιότητας. Αθήνα.

- Αυγερινού - Βόρδος: Αυγερινού, Π. - Βόρδος, Α. Ο Μυρτίλος στην πόλη των Μεγάρων. ΥΠΠΟ, Γ' ΕΠΚΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο Μεγάρων.

Ιστοσελίδες

- ΥΠΠΟ: www.culture.gr
- Ιερά Μητρόπολη Αττικής: www.i-m-attikis.gr

Λοιπό υλικό

- Τα ενημερωτικά φυλλάδια του Μουσείου Μεγάρων, του Μουσείου και του Αρχαιολογικού χώρου Ελευσίνας, του Μουσείου Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας Ζεφυρίου.
- Το υλικό που ευγενικά μας παραχώρησαν οι Δήμοι της Δυτικής Αττικής.

Ελευσίνα Μυστήρια

Τα Ελευσίνα Μυστήρια περιστρέφονταν γύρω από μια θεότητα, η οποία πολύ νωρίς, πρώτη ίσως από όλους τους άλλους θεούς, προσείλκυσε την προσοχή του ανθρώπου. Μολονότι οι περισσότεροι από τους αρχαίους λαούς φαντάζονταν τους θεούς τους να κατοικούν στον ουρανό, η θεότητα της γης είναι πολύ παλαιότερη.

Αποκαλούμενη στην αρχή **Γαία**, με το πέρασμα των αιώνων, απέκτησε το όνομα "Δήμητρα", το οποίο πιθανότατα σημαίνει "**Γη μήτηρ**". Η λατρεία της Δήμητρας, με καθαρά αγροτικό χαρακτήρα, συνδεδεμένη με τον κύκλο των εργασιών από τη σπορά ως τη συγκομιδή, είχε ευρύτατη διάδοση σε όλο τον ελληνισμό από τον μικρασιατικό έως τον ιταλιωτικό χώρο. Έχοντας ως αφετηρία τις εύφορες πεδιάδες της νότιας Θεσσαλίας, εξαπλώθηκε σε όλη την Ελλάδα.

Τα Θεσμοφόρια, τα Σκίρα, τα Αλώα είναι μερικές από τις μεγάλες γιορτές που διοργανώνονταν στον ελλαδικό χώρο προς τιμήν της θεάς της γονιμότητας. Όμως, η λαμπρότερη γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας γινόταν στην Ελευσίνα, στο περίφημο ιερό, όπου τελούνταν τα πιο σημαντικά μυστήρια της αρχαιότητας, στα οποία η Δήμητρα λατρευόταν ως πανίσχυρη, χθόνια και γονιμική θεά.

Οι μυστικές αυτές τελετές φαίνεται ότι ήταν μέρος της λατρείας των Προελλήνων κατοίκων της Αιγαΐδας, των Πελασγών, των οποίων η θρησκεία περιστρεφόταν γύρω από τη γη, τις χθόνιες θεότητες της, το μυστήριο της ζωής και του θανάτου και της μετά θάνατον ζωής.

Μετά την κάθοδο των ελληνικών φύλων, των Αχαιών και των Ιώνων, οι οποίοι λάτρευαν τους ουράνιους θεούς, οι Πελασγοί ζήτησαν να προστατέψουν τις θρησκευτικές παραδόσεις και τη λατρεία τους από τη βεβήλωση των αλλόθρησκων κατακτητών και γι' αυτό χρησιμοποίησαν το σκότος

της νύχτας. Τη μη ελληνικότητα των μυστηρίων μαρτυρούν και λέξεις μη ελληνικές, όπως **παιξ, κογξ, βαυβώ** (η μητρική κοιλιά), **ενοί σαβοί** (προσφωνήσεις προς τον Διόνυσο).

Τα μυστήρια της Ελευσίνας είναι η θρησκεία των κατακτηθέντων Πελασγών, οι τελετές της οποίας, εξαιτίας του φόβου των επιδρομέων γίνονταν σε μυστικές συναθροίσεις. Αν και αρχικά η θρησκεία των προελληνικών φύλων υπέστη τους διωγμούς των κατακτητών, με το πέρασμα του χρόνου οι θρησκευτικές τελετές και δοξασίες κατακτητών και κατακτημένων αφομοιώθηκαν.

Πριν από την κάθοδο των ελληνικών φύλων, τα Ελευσίνια Μυστήρια υπάγονταν στη δικαιοδοσία των προελληνικών βασιλικών οίκων της περιοχής. Γύρω στον 7ο αιώνα π.Χ. διεξήχθησαν μακροχρόνιοι πόλεμοι μεταξύ Αθηναίων και Ελευσινίων, κατά τη διάρκεια των οποίων έπεσαν ο στρατηγός των Ελευσινίων, Ιμάραδος και ο βασιλιάς των Αθηναίων, Ερεχθεύς. Τελικά, οι Ελευσίνιοι ηττήθηκαν, η βασιλεία τους καταλύθηκε και η Ελευσίνα έγινε ένας από τους δήμους της Αττικής. Οι Αθηναίοι ανέλαβαν τη διοίκηση και την εποπτεία των μυστηρίων, όμως η Ελευσίνα παρέμεινε η κύρια κοιτίδα τους, ενώ τα ιερατικά αξιώματα και η ευθύνη για τη διοργάνωση των τελετών έμεινε στα χέρια των βασιλικών γενών των Ελευσινίων, των Ευμολπιδών, στους οποίους ανήκε πάντα ο ανώτατος λειτουργός, ο **ιεροφάντης** και των Κηρύκων, από τους οποίους προερχόταν ο **δαδούχος**.

Τα Μυστήρια στους Αθηναίους

Η μεγάλη αίγλη των Ελευσινίων Μυστηρίων συμπίπτει με την ανάληψη της επιμέλειάς τους από τους Αθηναίους. Οι μυστηριακές θρησκευτικές τελετουργίες προς τιμήν της Δήμητρας και της Κόρης έλαβαν λαμπρή μορφή την περίοδο της

τυραννίας των Πεισιστρατιδών, οι οποίοι φιλοδοξούσαν έτσι να εξωραΐσουν και να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους, αλλά στο απόγειο της ακμής τους έφθασαν κατά τη χρυσή εποχή της αθηναϊκής δημοκρατίας, τον 5ο αιώνα π.Χ.

Οι Αθηναίοι περιέβαλαν τότε τα μυστήρια με εξαιρετική λαμπρότητα, αφενός για πολιτικούς λόγους και συγκεκριμένα για την ηθική τόνωση της ηγεμονίας τους και αφετέρου για οικονομικούς σκοπούς, σχετικούς με την εισροή χρήματος στην πόλη από τις πολυπληθείς αφίξεις των ξένων που έφθάναν για να παρακολουθήσουν τις τελετές. Ψήφισμα των Αθηναίων της περιόδου του Περικλή καθορίζει υπέρ του ιερού της Ελευσίνας ποσοστά από τους Αθηναίους γαιοκτήμονες, τους συμμάχους και τους κληρούχους και καλεί όλους τους Έλληνες σε καταβολή δωρεών, με αντάλλαγμα την ελεύθερη είσοδο στα Μυστήρια.

Από τότε, σε αντίθεση με άλλες μυστηριακές θρησκευτικές τελετές, οι οποίες περιορίζονταν στα μέλη μιας οικογένειας, ενός γένους ή μιας φατρίας, τα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν ανοιχτά σε όλους τους Έλληνες, ακόμη και σε δούλους, εάν μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και στη συνέχεια στους Ρωμαίους, ενώ από την εποχή των Περσικών Πολέμων, όταν οι Πέρσες εσύλησαν και κατέκαψαν όλα τα ιερά των Αθηνών, αποκλείονταν οι βάρβαροι. Αποκλείονταν επίσης οι διαπράξαντες εγκλήματα και διάφορες ιερόσυλες πράξεις, όσο υψηλό αξίωμα και αν είχαν, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον αυτοκράτορα Νέρωνα, στον οποίο δεν επετράπη η συμμετοχή.

Από την εποχή της προσάρτησης της Ελευσίνας στην Αθήνα, τα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν διττά. Υπήρχαν τα **Μικρά Μυστήρια**, τα οποία τελούνταν στην Αθήνα, στο προάστιο Άγρα, κατά τον μήνα Ανθεστηριώνα (Φεβρουάριο), και τα Μεγάλα, τα κυρίως Ελευσίνια Μυστήρια, που τελούνταν στην Ελευσίνα, από τη δέκατη πέμπτη ως την εικοστή τρίτη

μέρα του μήνα Βοηδρομιώνα (από το τέλος Σεπτεμβρίου ως τις αρχές Οκτωβρίου), την εποχή δηλαδή της σποράς και κάθε τέταρτο έτος περιελάμβαναν μια εξαιρετικά **λαμπρή εορτή** που λεγόταν **πεντετηρίς**.

Τα Μεγάλα Μυστήρια

Οι προπαρασκευές για τα Μεγάλα Μυστήρια διαρκούσαν εννέα ημέρες, οι οποίες συμβολίζουν τις πρώτες εννιά μέρες των περιπλανήσεων της Δήμητρας. Αρκετό καιρό πριν από την τέλεση των Μυστηρίων, οι Αθηναίοι έστελναν σε όλη την Ελλάδα κήρυκες που ανήκαν στα δύο ιερατικά γένη, των Ευμολπιδών και των Κηρύκων, οι οποίοι εκόμιζαν **σπονδές, δίμηνη** δηλαδή **εκεχειρία**, εάν η Αθήνα βρισκόταν σε πόλεμο με άλλες ελληνικές πόλεις. Οι ξένοι που συνέρρεαν ήταν πολυπληθείς και έτσι τα Ελευσίνια Μυστήρια αποτελέσαν πανελλήνια εορτή.

Τη 14η Βοηδρομιώνος, οι ιερείς και οι ιέρειες της θεάς στην Ελευσίνα έβγαζαν από το ιερό της τα μυστικά ιερά, τα οποία φυλάσσονταν σε μια κίστη, ένα καλάθι πλεκτό από κλαδιά ιτιάς ή λυγαριάς, εντελώς καλυμμένα και αθέατα και, γι' αυτό το λόγο, αγνοούμε μέχρι σήμερα τι αντικείμενα περιείχε η κίστη. Μετά τις προκαταρκτικές θυσίες, τα ιερά φέρονταν, διαμέσου της Ιεράς Οδού, σε πομπή προς την Αθήνα, όπου για την προϋπάντησή τους κατέβαινε όλη η πόλη, οι αρχές, οι ιερείς, ο λαός, συνοδευοντάς τα μέχρι το εν άστει ιερό των Ελευσινίων θεοτήτων, στη νοτιοδυτική πλευρά της Ακρόπολης.

Τη 15η Βοηδρομιώνος, ο άρχων βασιλεύς, ο οποίος είχε την ανώτατη επιμέλεια και εποπτεία των μυστηρίων, καλούσε το λαό σε πανηγυρική συγκέντρωση στην Αγορά, στην Ποικίλη Στοά, όπου γινόταν η **πρόρρησις**, η επίσημη προκή-

ρυξη, με την οποία καλούνταν να μετάσχουν στις ιερές εκδηλώσεις, όλοι, εκτός εκείνων που είχαν διαπράξει κάποιο σοβαρό έγκλημα.

Τη 16η Βοηδρομιώνος, οι μύστες κατέβαιναν να λουστούν στη θάλασσα του Φαλήρου ή του Πειραιώς. Ήταν το μέγα καθαρτήριο βάπτισμα πριν από τη συμμετοχή τους στις ιερές τελετές, ενώ τη 17η Βοηδρομιώνος τελούνταν στο Ιερό της θεάς, στην Αθήνα, μεγάλη θυσία και την επόμενη μέρα γίνονταν τα **Επιδαύρια** ή **Ασκληπιεία**, προς τιμήν του θεού Ασκληπιού, ο οποίος, σύμφωνα με την παράδοση, είχε μυθηθεί στα Μυστήρια.

Τη 19η Βοηδρομιώνος, οι αρμόδιοι ιερείς παρελάμβαναν από το εν άστει ιερό, τα ιερά αντικείμενα και στη συνέχεια, σε πομπή, ακολουθούμενοι από πολυάριθμο πλήθος, μετέβαιναν στο *Ιακχείο*, στο Δίπυλο, όπου παρελάμβαναν το ξόανο του Ίακχου, προστάτη θεού της πόλης, και αυστηρώς αθηναϊκής θεότητας και στη συνέχεια, όλη η πομπή, αφού εξερχόταν από την Ιερά Πύλη, κατευθυνόταν προς την Ελευσίνα διαμέσου της Ιεράς Οδού.

Πολύ αργά, το βράδυ, η πομπή έφθανε στην Ελευσίνα, όπου στην αρχή του Θριασίου Πεδίου, οι Κροκωνίδες, απόγονοι του πανάρχαιου βασιλιά Κρόκωνος, ασκώντας προνόμιο τους που χάνεται στα βάθη των αιώνων, έδεναν με νήμα το δεξί χέρι με το αριστερό πόδι κάθε μύστη, πράξη αποτρεπτική για οποιοδήποτε κακό.

Λίγο πιο κάτω, στη γέφυρα του ελευσίνιου ποταμού Κηφισού, οι πιστοί αντάλασσαν μεταξύ τους αισχρολογίες και άσεμνα αστεία, σε απομίμηση των πρόστυχων πειραγμάτων της Ιάμβης, υπηρέτριας στο αρχοντικό του Κελεού, η οποία κατόρθωσε να προκαλέσει το γέλιο στη θλιμμένη Δήμητρα, ένα έθιμο οργιαστικού χαρακτήρα που ανάγεται στο αρχαιότερο στρώμα της λατρείας της θεάς.

Άλυτο το μυστήριο των τελετών

Μετά την πανηγυρική άφιξη της πομπής στην πόλη, οι μύστες αναπαύονταν όλη την υπόλοιπη νύκτα και την ημέρα που ακολουθούσε, για να λάβουν μέρος στις μυστικές τελετές, την αρχή της νύκτας της 21ης Βοηδρομιώνος. Οδηγούμενοι από τον ιεροφάντη και το δαδούχο, οι μύστες εισέρχονταν στο Τελεστήριο, όπου ξεκινούσαν οι τελετές. Το περιεχόμενο των τελετών παραμένει πάντως ως τις μέρες μας **άλυτο μυστήριο**, καθώς από τους συμμετέχοντες τηρείτο απόλυτη μυστικότητα και η πολιτεία επέβαλλε σ' αυτούς που την παραβίαζαν την ποινή του θανάτου.

Συγκεκριμένα, ο Διαγόρας ο Μήλιος, ο οποίος διακωμώδησε τα Μυστήρια επικηρύχθηκε από τους Αθηναίους για δύο τάλαντα για τη σύλληψή του και για ένα τάλαντο για τον θάνατό του. Ο Αλκιβιάδης, κατηγορούμενος για **παρωδία των Μυστηρίων**, καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο, ο τραγικός ποιητής Αισχύλος, κατηγορούμενος ότι σε τραγωδίες αποκάλυψε κάποια από τα απόρρητα, κινδύνευσε μεν αλλά απαλλάχθηκε, ο ρήτορας Ανδοκίδης μόλις διέφυγε την ποινή του θανάτου και ο Πλάτωνας μιλούσε για τα Μυστήρια με μεγάλη επιφύλαξη.

Οι πενιχρές μαρτυρίες για το περιεχόμενο των Τελετών προέρχονται κυρίως από Χριστιανούς συγγραφείς, οπότε δεν θα πρέπει να θεωρηθούν απόλυτα έγκυρες και αξιόπιστες, δεδομένης της προκατάληψης και της εχθρότητας, με την οποία αντιμετώπιζαν οι Χριστιανοί τις ειδωλολατρικές τελετές των εθνικών.

Από τις ελάχιστες πάντως μαρτυρίες που μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες και από παραστάσεις έργων τέχνης, το σύνολο των νεώτερων ερευνητών έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα τεκταινόμενα στα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν **δρώμενα**, τα οποία αναπαριστούσαν με δραματικό τρόπο το

μύθο της Δήμητρας και της Κόρης. Μια πιθανή αναπαράσταση της τελετής μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

Ο ιεροφάντης, υποδύομενος τον Πλούτωνα, άρπαζε την ιέρεια της Δήμητρας, που υποδύοταν την Κόρη και παρά τη θέλησή της, την οδηγούσε στον Άδη, όπου τελούνταν ο ιερός γάμος τους. Ακολουθούσαν οι περιπλανήσεις της τραγικής μητέρας, η δεξίωση του Κελεού, η άνοδος της Κόρης από τον Άδη, με τη συνοδεία του Ερμή, τον οποίο υποδύοταν ο ιερός κήρυξ των μυστηρίων, η συνάντηση μητέρας και κόρης μέσα σε άπλετο φως από τις δάδες που θα κράδαιναν οι μύστες και τέλος η αποδημία του Τριπτόλεμου, στον οποίο η Δήμητρα ανέθεσε την ιερή αποστολή να διδάξει στους ανθρώπους τον τρόπο καλλιέργειας της γης.

Εναλλαγή φωτός και σκότους

Το ερώτημα που έχει απασχολήσει τους περισσότερους μελετητές των Μυστηρίων είναι πού ακριβώς τελούνταν αυτές οι δραματικές παραστάσεις. Ο Φουκάρ, στηριζόμενος σε διάφορες μαρτυρίες αρχαίων συγγραφέων, κυρίως του Αριστοφάνη, πιστεύει ότι κατά τη διάρκεια της τελετής υπήρχε έντονη εναλλαγή σκότους και φωτός. Φαντάζεται το δάπεδο διαιρεμένο σε πολλά τμήματα, καθοριζόμενα από τους κίνονες, με το καθένα από αυτά να αναπαριστά ένα τμήμα του Άδη.

Έτσι, στον κάτω όροφο, οι μύστες έβλεπαν το σκοτεινό και ζοφερό Άδη, με τα βάσανα και τις δοκιμασίες των ανθρώπων που δεν είχαν μνηθεί στα Μυστήρια, ενώ ξαφνικά φωτιζόταν και εμφανιζόταν στα μάτια τους ο επάνω όροφος με τα κατάφωτα Ηλύσια Πεδία και τους χορούς των μνημένων στα Μυστήρια της Θεάς. Για τη δημιουργία ισχυρότατων εντυπώσεων και δραματικών συναισθημάτων στους μύστες, ο

Φουκάρ δέχεται και τη χρήση μηχανημάτων, για την ύπαρξη όμως των οποίων δεν συνηγορεί καμιά αρχαία μαρτυρία.

Σε αντίθεση με τον Φουκάρ, ο Νόακ δεν δέχεται την ύπαρξη δύο ορόφων και πιστεύει ότι το Τελεστήριο ήταν ενιαίο. Αποκλείει επίσης την ενεργό συμμετοχή των μυστών στα δρώμενα, αλλά δέχεται την κατάσταση των παθών, τις διεγέρσεις του τρόμου και της φρίκης, εντυπώσεις συγκλονιστικές και βασανιστικές για τους συμμετέχοντες στις τελετές. Κατά τον Νόακ, **τα δρώμενα δεν ήταν δράμα**, με την κανονική έννοια του όρου, αλλά μόνο στοιχεία δράματος, στερούμενα ουσιαστικά διαλόγων και τελούμενα ως παντομίμες. Συγκεκριμένα, τα παιχνίδια της Κόρης με τις φίλες της, πριν από την αρπαγή, είχαν τη μορφή κύκλιου χορού, εκτελούμενου από τις ιέρειες της θεάς στην Ελευσίνα. Η αρπαγή συνοδευόταν από την απότομη συσκότιση της αίθουσας, συμβολική του κόσμου των νεκρών, ενώ στη συνέχεια, με την επάνοδο του φωτός, η θλιμμένη μητέρα, την οποία υποδύονταν η ιέρεια της θεάς θα διερχόταν, θρηνώντας γοερά, και τις τέσσερις πλευρές της αίθουσας και θα στάθμευε σε καθεμία από αυτές, ώστε να γίνεται από όλους ορατή.

Το στάχυ του αδύτου

Τη μύηση και την τελετή ακολουθούσε η εποπτεία, η οποία αποτελούσε την τρίτη και την υψηλότερη βαθμίδα των Μυστηρίων και τελείτο τη νύχτα της 22ας Βοηδρομιώνος. Κατά τον Ιππόλυτο, χριστιανό συγγραφέα του 2ου αιώνα μ.Χ., Κεντρικό σύμβολο της εποπτείας ήταν ένα *στάχυ*, το οποίο φυλασσόταν στο άδυτο του Τελεστηρίου και αφού θεριζόταν τελετουργικά από ένα σιωπηλό θεριστή, τον ιεροφάντη, επιδεικνυόταν με μεγάλη επισημότητα στους πιστούς, σύμβολο της ανεξάντλητης δημιουργικής δύναμης της μητέρας γης.

Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, στο Τελεστήριο φυλάσσονταν ομοιώματα γεννητικών οργάνων, μολονότι πράξεις οργιαστικού χαρακτήρα δεν συνάδουν με την εγκράτεια, τη νηστεία και την αυστηρή καθαρότητα που έπρεπε να τηρούν οι μύστες κατά την περίοδο των Μυστηρίων.

Την επόμενη μέρα της εποπτείας και τελευταία ημέρα των Μυστηρίων, γίνονταν μέσα στο ιερό τέμενος **χοές** προς τιμήν των νεκρών, κατά τις οποίες κάθε μύστης ελάμβανε δύο αγγεία γεμάτα από ένα άγνωστο υγρό και το έχυνε, ψιθυρίζοντας κάποια συμβολικά λόγια, μια τελετή που σχετίζεται με παλαιότερες γεωργικές λατρείες. Από τη χρήση των αγγείων αυτών, η τελευταία ημέρα των Μυστηρίων ονομαζόταν **πλημοχόη**. Ακολουθούσαν εκδηλώσεις με τραγούδια και χορούς και στη συνέχεια το ξόανο του Ίακχου επέστρεφε στην Αθήνα, πάλι με τη συνοδεία πομπής.

Όπως οι περισσότεροι από τους γενάρχες πιστευόταν ότι ήταν γιοί θεών, έτσι λεγόταν ότι ο Εύμολπος, αρχηγός του γένους των Ευμολπιδών, ήταν γιος του Ποσειδώνα. Κατά την παράδοση, ο **Εύμολπος** είναι ο **ιδρυτής των Ελευσινίων Μυστηρίων** και κατείχε το αξίωμα του ανώτατου αρχιερέα, το οποίο κληροδοτείτο από γενιά σε γενιά του οίκου.

Το γένος των Ευμολπιδών ήταν από τα επιφανέστερα στην Ελευσίνα και συγκαταλεγόταν στις πιο ευγενείς οικογένειες των Αθηνών, ασκώντας μεγάλη επιρροή στα κοινά. Οι **Ευμολπίδες** είχαν κληρονομικά δικαιώματα, κατοχυρωμένα από την πολιτεία για τη διοίκηση και την επιμέλεια των Μυστηρίων, ενώ **κατείχαν** και **δικαστική** εξουσία, αποτελώντας δικαστικό σώμα, το οποίο έκρινε δίκες θρησκευτικής φύσης, κυρίως ασέβειας προς τα Μυστήρια.

Το τέλος των Μυστηρίων

Από τον οίκο των Ευμολπιδών προερχόταν ο ιεροφάντης, η υπέρτατη αρχή των Μυστηρίων, στον οποίο η αθηναϊκή πολιτεία παρείχε τιμές ανάλογες με εκείνες των πολιτικών αρχόντων. Το αξίωμά του ήταν ισόβιο και κληρονομικό στο γένος των Ευμολπιδών. Το κυριότερο καθήκον του ιεροφάντη ήταν η τεράστιας συμβολικής σημασίας επίδειξη των ιερών αντικειμένων αλλά είχε και άλλες αρμοδιότητες, όπως την ερμηνεία, για λογαριασμό της πολιτείας, των αγράφων θείων νόμων και την αυστηρή εποπτεία των τελετών, ώστε να διασφαλισθεί η άσπογη διεξαγωγή των Μυστηρίων.

Αντίστοιχος με τον βαθμό του ιεροφάντη ήταν αυτός της ιεροφάντιδος. Οι ιεροφάντιδες ήταν δύο, η μία της Δήμητρας και η άλλη της Κόρης και προέρχονταν και αυτές από το γένος των Ευμολπιδών.

Η δεύτερη μεγάλη οικογένεια που σχετίζεται με τα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν οι Κήρυκες, το γένος των οποίων αναγόταν στον Ερμή και την Άγραυλο, κόρη του βασιλιά των Αθηνών, Κέκροπος. Από την οικογένεια των Κηρύκων προέρχονταν τα τρία σημαντικότερα, μετά τον ιεροφάντη, ιερατικά αξιώματα: *του δαδούχου, του ιεροκήρυκα και του επί βωμού ιερέα*. Ο δαδούχος, ονομάστηκε έτσι από τις δάδες που κρατούσε για να ρυθμίζει τον φωτισμό και τη συσκότιση του Τελεστηρίου, κατά τη διάρκεια των τελετών. Ο ιεροκήρυκας κήρυττε την επίσημη έναρξη των μυστηρίων και επέβαλλε ιερά σιγή, ενώ ο επί βωμού ιερέας είχε επιφορτιστεί με το καθήκον της θυσίας των ζώων στον περίβολο του ιερού.

Με την εξάπλωση και την επικράτηση του Χριστιανισμού, τα Ελευσίνια Μυστήρια, τα οποία επί αιώνες κατείχαν σημαντικότερη θέση στον αρχαίο κόσμο, άρχισαν να χάνουν το κύρος και την αίγλη τους. Το θανάσιμο πλήγμα εναντίον τους κατέφερε ο ηγεμόνας των Γόθων, Αλάριχος, ο οποίος,

συνοδευόμενος, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Ελλάδα από ιερείς και μοναχούς που είχαν ασπαστεί το δόγμα του Αρειανισμού, πυρπόλησε το Ιερό Τελεστήριο.

Η πυρπόληση και καταστροφή των ιερών συνοδεύτηκε από το φόνο όλου του ιερατείου, συμπεριλαμβανομένου και του τελευταίου ιεροφάντη, ο οποίος όμως δεν ήταν Αθηναίος, καταγόμενος από το γένος των Ευμολπιδών, αλλά κάποιος ιερέας από τις Θεσπιές που είχε ασπαστεί τη λατρεία του Μίθρα. Έτσι, επαληθεύθηκε και η προφητεία του γηραιού Νεστόριου, του τελευταίου γνήσιου και νόμιμου ιεροφάντη, ο οποίος είχε προβλέψει την καταστροφή των ειδωλολατρικών ιερών, αφού οι Εθνικοί είχαν εκτραπεί από την πίστη και την ευσέβεια προς τους αρχαίους θεούς και έσβησε η ιερή δάδα στο Τελεστήριο της θεάς, συμβολίζοντας με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο το τέλος του αρχαίου κόσμου.

Τα **Ελευσίνια Μυστήρια** πραγματοποιούνταν από τα πανάρχαια χρόνια και ήσαν αφιερωμένα στη χθόνια θεά του κάτω Κόσμου, Δήμητρα. Ήσαν δεμένα με την Ιερή παράδοση των Ελλήνων για τη Ζωή και το Θάνατο και ιδιαίτερα με την ενσάρκωση της ψυχής. Εκφράζονταν με συμβολικό μνητικό τρόπο μέσα από την καλλιέργεια της γης και ειδικότερα με τη **σιτοκαλλιέργεια**. Σύμφωνα με τις απόκρυφες διδασκαλίες, οι Μύστες πίστευαν πως **ο δημιουργός Θεός είναι Ένας**. Έδιναν όμως διάφορα ονόματα στον ένα θεό: *Εις Ζευς, εις Άδης, εις Ήλιος, εις Διόνυσος*.

Οι Μύστες (Πλάτων, Πολιτεία) ήσαν άνθρωποι ανώτατης πνευματικής υπόστασης. Η ψυχή τους είχε τη δυνατότητα να επικοινωνεί με τους Θεούς και να συγκατοικούν μαζί τους, επειδή θεωρούνταν αθάνατοι. Ήσαν επίσης βασιλείς, κυρίαρχοι στις ψυχές των νεκρών. Μεγάλοι Μύστες της αρχαιότητας θεωρούνταν ο Πυθαγόρας από τη Σάμο, ο Απολλώνιος ο Τυανεύς, ο Ηράκλειτος, ο Δημόκριτος, ο Εμπεδοκλής, ο

Αριστοτέλης, ο Επιμενίδης, ο Πλούταρχος και όλοι οι σπουδαίοι και εκλεκτοί της Ελλάδος.

α) Τα Δρώμενα: Τα Ελευσίνια Μυστήρια αναδιοργάνωσαν οι **Ορφικοί** και ιδιαίτερα ο **Εύμολπος**, ο βασιλιάς της Θράκης και ο γιος του αστρονόμος **Μουσαίος**, που ήταν και οι θεμελιωτές των Ορφικών. Ιστορικά πρέπει να τοποθετηθούν ±16.000 Π.Ε. Το μήνυμα των μυστηρίων στηρίζεται στη σχέση της εναλλαγής των εποχών του έτους με τη ζωή του ανθρώπου: Όπως το χειμώνα διαδέχεται η άνοιξη, έτσι και το θάνατο διαδέχεται η ζωή. Τα μυστήρια όμως ουσιαστικά είχαν ως λόγο ύπαρξης τη διάδοση της ανώτατης γνώσεως, του μονοθεϊσμού και των επιστημών.

Λεξιλόγιο

- **Μυστήριο** = απόκρυφο, μυστικό, απόρρητο, ακατάληπτο κ. ά.

- **Εξαγνίσεις - εξαγνισμός** = καθαρισμός της ψυχής από κάθε είδους αδικήματα πριν από τη μύηση, διατήρηση της αγνότητας και υπόσχεση συνεχούς προσπάθειας για την καθαρότητα έως την τελειότητα.

- **Ιερός Λόγος - Ιεροί Λόγοι** = ισχυροί, θεϊκοί, μνητικοί λόγοι για την επιστημονική διδασκαλία της γνώσης.

- **Μύηση** = απόκρυφη διδασκαλία, εισαγωγή στα δρώμενα των μυστηρίων με όρκο ζωής και θανάτου (τις περισσότερες φορές), για τη μη αποκάλυψη των ιερών κανόνων.

- **Βαθμίσ** = κλίμακα κατανοήσεως - μύσεως της ιερής διδασκαλίας έως τον ανώτατο βαθμό για την απόκτηση του τίτλου "μύστης".

- **Σύμβολον** = συνθηματικός λόγος ή σημείο αναγνώρισης ή τεκμήρια των μνημένων, ακατάληπτα στους μη μνημένους.

- **Επόπτης** = βαθμός του ανώτερου άρχοντος των μνημένων.

- **Μυσταγωγός** = ανώτερος διδάσκαλος της απόκρυφης γνώσης.

- **Μυστηριάρχης** = ο ηγέτης, ο ανώτατος αρχηγός, ο τελετάρχης των Μυστηρίων.

- **Όργια - τελετουργίες** = οι μυστικές και απόρρητες συνεδριάσεις - διδασκαλίες για την ανταλλαγή επιστημονικών γνώσεων, που δεν επιτρεπόταν να ανακοινωθούν.

Είναι λάθος να πιστεύουμε πως στις τελετουργικές συνεδριάσεις πραγματοποιούνταν όργια με τη σημερινή έννοια του όρου. Όργια στα αρχαία ελληνικά σήμαινε (έργον) μυστική λατρεία, μυστικές θρησκευτικές τελετές, όποιων έχουν ψυχική - και όχι σωματική- διάθεση για ανώτερη και ανώτατη επιστημονική γνώση. Ποτέ δεν χρησιμοποιείτο η λέξη όργια στον ενικό αριθμό σε σχέση με τα μυστήρια.

β) Οι βασικές θεότητες στα λατρευτικά δρώμενα των Ελευσίνιων: Η Θεά Δήμητρα, η Περσεφόνη, η θυγατέρα της Δήμητρας, ο **Πλούτων**, ο άρχοντας του κάτω Κόσμου και ο **Τριπτόλεμος**.

Η Δήμητρα, σύμφωνα με μια παράδοση από την Αρκαδία, μεταμορφώθηκε κάποτε σε φοράδα. Ο Ποσειδώνας, μεταμορφωμένος και αυτός σε άλογο, ζευγάρωσε μαζί της και η θεά απόκτησε μία όμορφη κόρη που την ονόμασε Περσεφόνη. Σύμφωνα με άλλο μύθο, η **Περσεφόνη** ήταν θυγατέρα του Περσέα. Η Περσεφόνη με τη μητέρα της ήταν πολύ αγαπημένες και δεμένες με παράφορη **μητρική αγάπη**.

Η Περσεφόνη έπαιζε μία μέρα με άλλες Νύμφες στο λιβάδι **Νίσαιο** και έσκυψε να κόψει έναν πολύ όμορφο **Νάρκισσο**. Ξαφνικά, πετάχτηκε μέσα από τη Γη ο θεός του κάτω Κόσμου **Πλούτωνας** και την άρπαξε. Την έβαλε στο άρμα του, που το έσερναν τέσσερα άλογα και την οδήγησε στον κάτω Κόσμο, μέσα από **το σπήλαιο του Άδη της Ελευσίνας**. Ο βασιλιάς των νεκρών την παντρεύτηκε και την έκανε βασί-

λισσα του **Κάτω κόσμου**. Η Δήμητρα λυπημένη αναζητεί την κόρη της στα πέρατα του κόσμου. Πληροφορείται πως την έκλεψε και την παντρεύτηκε ο Πλούτωνας με τη συγκατάθεση του Δία. Οργισμένη η Δήμητρα εγκαταλείπει τον Όλυμπο και καταφεύγει στην αυλή του βασιλιά της Ελευσίνας, μεταμορφωμένη σε γερόντισσα. Αρνείται κάθε τροφή και παραμένει σιωπηλή.

Η βασίλισσα **Ιάμβη** την κάνει να ξαναβρεί το χαμόγελό της. Η Δήμητρα αποκαλύπτεται και της χτίζουν μεγάλο Ιερό και βωμό. Αποσύρεται στο Ιερό της και ζει με το πένθος της μακριά από τους άλλους θεούς. Προξενεί μεγάλη ξηρασία για έναν ολόκληρο χρόνο, έτσι που οι άνθρωποι δεν είχαν ούτε τροφή ούτε θυσίες για τους θεούς και κινδύνευαν να αφανιστούν. Ο Δίας καταπράυνε την οργή της θεάς με την επιστροφή της Περσεφόνης για ένα μέρος του έτους, ώστε να μένει κοντά στη μητέρα της.

Μητέρα και κόρη από τότε έσμιγαν μία εποχή του έτους και αποχωρίζονταν για αρκετούς μήνες. Η γη ξαναβρήκε την ισορροπία της και οι θεές έμαθαν στους ανθρώπους τη γεωργία και ιδιαίτερα την καλλιέργεια του σίτου. Για αυτό το σκοπό η θεά Δήμητρα έστειλε τον Τριπτόλεμο με το άρμα του να περιδιαβαίνει τον κόσμο και να διδάσκει ότι **οι άνθρωποι** είναι παιδιά των Θεών και γι' αυτό πρέπει να τους λατρεύουν. **Μετά το θάνατό τους** οι άνθρωποι μέσω των τελετουργιών της Θεάς θα έχουν ευτυχισμένη μοίρα. Έμαθαν **την καλλιέργεια του σίτου** (των Δημητριακών) και όλες τις άλλες καλλιέργειες της γης κ.ά. Τα Ελευσίνια Μυστήρια είναι το ιερό δράμα **της αρπαγής της Περσεφόνης** και της επιστροφής της στη μητέρα της Δήμητρα.

Συμβολικά η Περσεφόνη είναι η θεά της **άνοιξης**. Η μητέρα Δήμητρα είναι η **μητέρα γη** και θεά της **γεωργίας**. Η επιστροφή της Περσεφόνης, που ανεβαίνει πάνω στη γη ορισμένους μήνες, φέρνει τη γονιμότητα στη συνάντησή της με το φως του ουρανού.

γ) Οι τέσσερις ιεροί κανόνες:

(1) **Η ιστορική ύπαρξη** και η κρυφή παρουσία κάθε θεού του Ολύμπου αλληγορικά στις πράξεις των ανθρώπων.

(2) **Ο Πατέρας θεός** είναι ο δημιουργός των ανθρώπων και όλης της ύπαρξης του Σύμπαντος. Προνοεί για τα δημιουργήματά του.

(3) **Η αθανασία της ψυχής.** (Η φθορά της ύλης του σώματος, αλλά η παντοτινή και άφθαρτη συνέχεια της ψυχής στους αιώνες).

(4) **Η κρίση των πράξεων** των ανθρώπων μετά το σωματικό θάνατο και η τοποθέτησή τους ανάλογα με τις πράξεις τους στα Ηλύσια Πεδία ή στην κόλαση του Άδη, όπου θα τιμωρούνται αιώνια.

Για να μνηθεί κάποιος στα Ελευσίνα έπρεπε να είναι **Αθηναίος πολίτης** και μάλιστα **ενάρετος** και **γενναίος**. Μετά τη μύησή τους, όλοι θεωρούνταν **αδελφοί** και έτοιμοι να θυσιάσουν ο ένας για τον άλλο. Έδιναν επίσης **ιερό όρκο**, πως θα συνεχίσουν να είναι ενάρετοι στην υπόλοιπη ζωή τους και **ποτέ δεν θα ομολογήσουν τις θρησκευτικές τελετουργίες της Μύησής τους**.

δ) Τα Μικρά Ελευσίνα. Την Άνοιξη (το μήνα Ανθεστηριώνα) διεξάγονταν τα μικρά Ελευσίνα στα ιερά άλση της Αττικής. Ο υποψήφιος για τη Μύηση έπρεπε:

- Να είναι ενάρετος πολίτης και γνώστης της ελληνικής γλώσσας.

- Να έχει καθαρή τη συνείδησή του και να πιστεύει στη θεϊκή δύναμη.

- Να μην είναι ιερόσυλος, ένοχος φόνου, ψευδομάρτυρας, να μην έχει καταδικαστεί για οποιοδήποτε αδίκημα ούτε και να έχει κατηγορηθεί ποτέ και από κανέναν.

- Να φέρει έναν τουλάχιστον ενάρετο και καταξιωμένο πολίτη ως εγγυητή - πνευματικό πατέρα, που θα βεβαίωνε πώς

ο υποψήφιος είναι πολίτης εκλεκτός, χωρίς ελαττώματα, έτοιμος να μνηθεί και να συνεχίσει να είναι και στο μέλλον πιστός στα Μυστήρια.

Ο υποψήφιος δοκιμαζόταν πρώτα με μεγάλες νηστείες και σκληραγωγίες. Έστερα οι ιερείς τον τοποθετούσαν στον ιερό χώρο του ποταμού και ο αρχιερέας, που ονομαζόταν **Υδρανός**, τον βοηθούσε να πλυθεί και να καθαριστεί από τις βρωμιές της μέχρι τότε Ζωής του. Κάποιες εποχές πραγματοποιείτο ομαδική κάθαρση σε ειδική τελετή στη θάλασσα του Φαλήρου. **Κάθε μωυόμενος θυσίαζε στους θεούς μετά από μεγάλη νηστεία και έδινε όρκο, πώς δεν θα ομολογήσει τον τόπο και τις τελετουργίες των Ελευσίνιων ούτε τι είδε και τι άκουσε σε κανέναν, όσο υπάρχει πάνω στη γη.** Ο Ιερέας ύστερα τον ρωτούσε: *"Εφαγες καρπούς"*; Ο μνημένος απαντούσε: *"Ενήστευσα, έπιον κυκεώνα, έλαβον από της κίστεως, έβαλον εις τον κάλαθον, έλαβον από του κάλαθου, έβαλον εις την κίστην"*. Δεν γνωρίζουμε την έννοια των συμβολικών ερωτήσεων και απαντήσεων. Αν στο προκαταρκτικό στάδιο ο υποψήφιος προς μύηση συμφωνούσε και οι ιερείς τον θεωρούσαν κατάλληλο, ήταν έτοιμος για να μνηθεί στα μεγάλα Ελευσίνια Μυστήρια, που ήταν οδυνηρά και με μεγάλες τελετουργικές δοκιμασίες.

ε) **Τα Μεγάλα Ελευσίνια Μυστήρια.** Πραγματοποιούνταν ύστερα από ένα χρόνο σχεδόν. Οι τελετές άρχιζαν στις 15 του μηνός **Βοηδρομιώνος** (σημερινό Σεπτέμβριο) στην Αθήνα και ύστερα από θυσίες και εξαγνισμό συγκεντρώνονταν και ξεκινούσαν για την Ελευσίνα στις 20 του ιδίου μηνός. Τα Μυστήρια ήταν μεγαλόπρεπα, πραγματοποιούσαν δραματικές παραστάσεις με προσευχές, διδασκαλίες και ιεροτελεστίες, που είχαν σκοπό να προετοιμάσουν τους πολίτες μέσα από τη θρησκευτική λατρεία στη Φιλοσοφική αποκάλυψη του νοήματος της ζωής και του θανάτου.

Ο μέγας άρχων μαζί με τον ιερό κήρυκα της Ελευσίνας κήρυτταν την έναρξη των Ελευσινίων Μυστηρίων από το βήμα της **Ποικίλης στοάς** της Αθήνας, πράγμα που συνεπαγόταν **την αποχή** από όλες τις εχθροπραξίες των Ελλήνων σε όλη τη γη, **την αναστολή** όλων των δραστηριοτήτων των Αθηναίων και τον **αναθεματισμό αυτών**, που με πράξεις ή λόγια θα τολμούσαν να βεβηλώσουν την τέλεση του ιερού δράματος. **Η διάρκεια** των Μυστηρίων ήταν εννέα μέρες.

στ) Η Μεγάλη Πορεία. Την καθορισμένη μέρα το πρωί συγκεντρώνονταν στον Κεραμεικό για την πομπή. Πρώτοι οι **μύστες**, μετά οι **κιστοφόρες Καρυάτιδες** που μετέφεραν εκ περιτροπής στο κεφάλι τους την **κίστη** της θεάς Δήμητρας (ιερό κιβώτιο με ιερούς σπόρους σίτου). Ακολουθούσαν οι υποψήφιοι και οι νέοι στεφανωμένοι με μυρτιές και πορφυρές και άσπρες χλαμύδες, οι οικογένειες, που κατά παράδοση τροφοδοτούσαν κληρονομικά τα ιερατεία των Ελευσινίων και κατοπινοί παράγοντες των Ιερών και της πόλης της Αθήνας, όπως και αντιπρόσωποι από άλλες ελληνικές πόλεις και οι απλοί πολίτες. Η Πομπή διέσχισε την Ιερά Οδό, που ήταν φροντισμένα κατάφυτη από **πεύκα, κυπαρίσσια, ροδοδάφνες, λυγαριές, συκομουριές, αρωματικά φυτά και λουλούδια, αγάλματα και βωμούς**. Με σεμνότητα και με ψαλμωδίες έφταναν στο Δαφνί, στο ναό του **Δαφνηφόρου** Απόλλωνος. Έκαναν δεήσεις και θυσίες στους ναούς που ήταν στο δρόμο τους, όπως της Αφροδίτης που ήταν μετά το Δαφνί και λίγο πριν τη θάλασσα και μετά έμπαιναν στο **Θριάσιο Πεδίο**, για να φτάσουν το απόγευμα στην ιερή πόλη Ελευσίνα. Εκεί, τα δαφνοστεφανωμένα κτίρια της Εκάτης, του Πλούτωνα και της Δήμητρας, που συνδέονταν με την αίθουσα, όπου ήταν ο **Ιερός Σηκός**, τους περίμεναν άλλοι Ιερείς και κόσμος, που κρατούσε λουλούδια και δάφνινα στεφάνια.

ζ) **Οι Τελετές της Μύησης.** Η μνητική τελετή άρχιζε αμέσως με το στόλισμα της νυμφικής κλίνης της **Περσεφόνης** με πένθιμα λουλούδια. Η κλίνη, βρισκόταν στο κέντρο του ναού και ήταν κατασκευασμένη από ελεφαντοστόν, σκεπασμένη με πορφυρό κάλυμμα και διάφανο πέπλο, με παραστάσεις Χαρίτων και Ερώτων και πνιγμένο στους κισσούς και τα αρωματικά τριαντάφυλλα. Δεξιά υπήρχε ένα μαρμαρίνο άγαλμα σε φυσικό μέγεθος του **φτερωτού Έρωτου**, που κρατούσε αναμμένο **πυρσό** και τον ύψωνε στον ουρανό. Αριστερά ήταν το σκυθρωπό άγαλμα του **Αντέρωτα**, με θλιμμένο πρόσωπο και με σβησμένο πυρσό πεσμένο στα πόδια του (συμβολικές επιθυμίες της Περσεφόνης). Μετά εισέρχονταν από τη δική τους είσοδο οι ιερείς για να κάνουν τις αρχικές δεήσεις και να σκορπίσουν νάρκισσους και κυπαρισσόκλαδα στο πένθιμο κρεβάτι. Ομάδα από 9 κορίτσια εισέρχονταν από τη δεξιά είσοδο, στολισμένα με **άσπρα τριαντάφυλλα** και ασημένια **κάνιοτρα γεμάτα σύκα**, που τα άφηναν στα πόδια του Έρωτα, *απαγγέλλοντας ποιήματα του Μουσαίου ή ψάλλοντας: "στο όνομα του Έρωτα, να είστε ευτυχισμένοι όλοι οι νεαροί σύζυγοι"*.

Από την αριστερή είσοδο εμφανίζονταν εννέα νέοι σκυφτοί, λυπημένοι και ντυμένοι στα μαύρα. Κρατούσαν κεραμικά μαύρα δοχεία και τα άφηναν στον Αντέρωτα ψάλλοντας: *"Θεϊκή ψυχή, που θα φτάσεις από τον Άδη, σταλμένη από τους νεκρούς, προσευχόμαστε να σε προστατεύουν οι ουράνιοι σύντροφοι σου"*.

Οι νέοι και οι νέες παρέμεναν δίπλα στο κρεβάτι της Περσεφόνης και έψελναν, όσο κρατούσε το προσκύνημα από τους ιερείς και το λαό. Ένας - ένας που έβγαινε από το νεκρικό ναό, μουρμούριζε με το δάκτυλο στα χείλη του σ' αυτούς που εισέρχονταν: **Γλίστρησα (πλησίασα) με ευλάβεια στο νυφικό κρεβάτι της Περσεφόνης.** Τις επόμενες τέσσερις μέρες πραγματοποιούνταν θυσίες, εξαγνισμοί, διδασκαλίες και

άλλες ιεροτελεστίες με μικρή σημασία. Την πέμπτη μέρα ιερείς, ντυμένοι πένθιμα, περιδιάβαιναν δύο-δύο τους δρόμους της Ελευσίνας, προσευχόμενοι και παρακαλώντας τους πολίτες, που θα λάβαιναν μέρος στα Μυστήρια να εισέρχονται με σεβασμό, αφού έχουν εξαγνιστεί. Ένας - ένας εισέρχονταν και έπαιρναν τη θέση τους (με τις οδηγίες των ιερέων) μέσα στον καταστόλιστο **Ναό της Εκάτης**. Αργότερα οδηγούνταν στο **τελεστήριο** για τη μεγάλη μύηση.

η) Επιμύθιο για τα Ελευσίνια. (Το απόρρητο των Ελευσινίων).

Ο μνημένος που παραβίαζε τον όρκο της μύησης και καταμαρτυρούσε τα δρώμενα καταδικαζόταν σε θάνατο. Ο Διαγόρας (πολίτης από το νησί Μήλος) που διακωμώδησε τα θεία μυστήρια των Ελευσινίων, επικηρύχθηκε από τους Αθηναίους με το εξής ψήφισμα: **Όποιος σκοτώσει το Διαγόρα, θα πάρει ως αμοιβή από το αθηναϊκό δημόσιο ένα τάλαντο. Όποιος τον συλλάβει και τον οδηγήσει στην πόλη, θα πάρει ως αμοιβή δύο τάλαντα. Τον Αλκιβιάδη, επειδή περιγέλασε τα μυστήρια, τον καταράστηκαν οι Ιερείς και Ιέρειες, ενώ καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο από το αθηναϊκό ανώτατο δικαστήριο.**

Ο μεγάλος τραγικός ποιητής **Αισχύλος**, επειδή σε μία τραγωδία του στο θέατρο των Αθηνών παρουσίασε τους ηθοποιούς του ντυμένους με **πορφυρές γλαμύδες**, όμοιες με αυτές των ιερέων των Ελευσινίων, που με μνητικά σήματα στο χορό μιμούσαν και ξεστόμιζαν λέξεις απαγορευτικές, καταδικάστηκε σε θάνατο και βρέθηκε κάποια μέρα **νεκρός κάτω από άγνωστες συνθήκες**. Αρκετοί πολίτες καταδικάστηκαν ενώπιον των δικαστηρίων ή ερήμην.

Αυτά τα γεγονότα επιβεβαιώνουν το μέγεθος της πίστης όσων μετείχαν στα μυστήρια και τη διακαή επιθυμία τους

μέσω της πίστης να φτάσουν στην ύψιστη μορφή ευδαιμονίας, η οποία, όπως πίστευαν, αποκτάται στη μεταθανάτια ζωή, ενώ στην επίγεια η ευδαιμονία έχει τη μορφή της ευτυχίας.

Η πίστη είναι ένα γεγονός που συγκλονίζει την ανθρωπινή ύπαρξη και δεν περιορίζεται μόνο στην ανακάλυψη και αποδοχή του Θεού και της ευτυχίας, αλλά κυρίως οικοδομείται στο λυτρωτικό διάλογο του ανθρώπου με το θεμέλιο της υπάρξεώς μας, που ήταν και θα είναι η ανώτερη δύναμη που ονομάζουμε Θεό. Ο περιορισμός της πίστης σε ορισμένες τυπικές διατάξεις και η παραγνώριση του αληθινού θρησκευτικού βιώματος, δεν κατείχε τους μνημένους. Έσπαζαν την πνευματική αυτή εκτροπή της τυπικής και επιφανειακής θρησκευτικότητας και τόνιζαν με τη συμπεριφορά τους την προτεραιότητα της ειλικρίνειας της πίστης και του αληθινού βιώματος, όπως το ζούσαν μέσα από τα μυστήρια.

Αν επιχειρήσουμε μια σύνδεση της πίστης εκείνης με τη σημερινή, θα δούμε ότι αγνοείται η ουσία της πίστεως και διατηρείται μόνο ο τύπος, απονοματίζεται η πίστη και οδηγούμαστε στην τυπολατρία, που καταλήγει μοιραία στην ειδωλολατρία, αφού δίνει προτεραιότητα και κύρος σε δευτερεύοντα στοιχεία και παραγνωρίζει τις ουσιαστικές επιταγές της πίστης.

Πολλές φορές οι άνθρωποι ρέπουν σε αυτού του είδους την επιφανειακή θρησκευτικότητα, ικανοποιούνται στην εκτέλεση μόνο εξωτερικών και τυπικών πράξεων κι έτσι παραμένουν αμέτοχοι από το βίωμα της χριστιανικής ζωής. Βέβαια, όταν διατηρείται γνήσια και ακέραια η ουσία της πίστεως, τότε ο τύπος βοηθά στη διατήρηση της ουσίας και δεν απορρίπτεται.

Με λίγα λόγια, οφείλουμε να είμαστε πηγαίοι και ειλικρινείς στην πίστη και διακριτικοί στην έκφραση του εσωτερικού μας βιώματος. Όσο ο άνθρωπος μυείται στην πνευμα-

τική ζωή, τόσο είναι ικανός να αξιολογεί και να δίνει προτεραιότητα στην ουσία και την αρχή της πίστεως που τον ανεβάζει πιο πάνω από τα ανθρώπινα και νιώθει ευτυχής.

Διαπιστώνουμε, ότι ανέκαθεν ο άνθρωπος αναζητεί την ευτυχία του μέσα από οδούς πάνω από τα ανθρώπινα, γιατί η ζωή είναι μια βίβλος στην οποία την πρώτη λέξη έγραψε ο θεός και τη συνέχεια γράφει ο ίδιος ο άνθρωπος υπό το βλέμμα του θεού. Αν το αγνοήσει, χάνει την ουσία της ζωής και ζει αναζητώντας την ευτυχία του άλλου, ενώ η αναζήτηση πρέπει να αρχίζει από τον ίδιο!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- G. Levie, Τα ανθρώπινα μυστήρια, Εκδόσεις Γλώσσα, Αθήνα 1955
- Τα Ελευσίνια Μυστήρια και η σημασία τους, Αθήνα, 1962
- Σπ. Ράση, Ανθρωπιστική Παιδεία, εκδόσεις "Παρατηρητής", Θεσσαλονίκη
- Lemon, "Η μυθολογία που έγραψε έπη", εκδόσεις Ρώσση, 1948
- Χ. Νικηταρά, Δοκίμια, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1987
- Α. Ηλιοπούλου, "Η φιλοσοφία και η μυθολογία", αυτοέκδοση, 1972
- Λίνος πολίτης Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις "Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης", Αθήνα 1999
- Α. Ηλιοπούλου "Φιλοσοφικά Μελετήματα επί της Μυθολογίας", Εκδόσεις Καμπανά
- Κοινωνική και πολιτική οργάνωση στην Αρχαία Ελλάδα, ΟΕΔΒ Αθήνα 2002
- Θρησκεία - Αρχαία Ελλάδα - Μυστήρια Σπ. Εργολάβου, Αθήνα 1984
- Η Θεία Λατρεία "Από τον ουρανό στη γη" Γ. Καλπούζου, εκδόσεις "Φωτοδότης" Αθήνα 2000
- Θεία Λειτουργία μυστήριο Τελειώσεως, Β. Καραγιάννη, Αθήνα 2000
- Ι. Οικονομίδη "Ελευσίνα, ο ιερός τόπος των μυστηρίων", Εκδόσεις Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1959
- P. DECHARME "Ελληνική Μυθολογία", Εκδόσεις Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1959
- Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, Αθήνα 1929
- Εγκυκλοπαίδεια "Δομή", Εκδόσεις Δομή, Αθήνα 2004

- Εγκυκλοπαίδεια "Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα", Εκδόσεις Πάπυρος 2004
- Εγκυκλοπαίδεια "Τομή", Αθήνα 2004
- Εγκυκλοπαίδεια "Υδρία", Εκδόσεις Αξιοτέλλη, Αθήνα 2004

Κείμενα μαθητών

Γιατί αγαπώ τον τόπο μου;

Άνω Λιόσια

Εδώ και έντεκα χρόνια ζω στα Άνω Λιόσια: αυτός είναι ο τόπος μου και δε θα τον άλλαζα για καμία μεγαλούπολη ή αναπτυγμένη περιοχή. Ο τόπος αυτός κουβαλάει τόσα "υπέρ" όσα και "κατά".

Όταν ήρθα εδώ ήμουν πολύ μικρή και, για την ηλικία μου, τα πάντα έμοιαζαν ιδανικά. Στα Άνω Λιόσια βρήκα την ησυχία από την ηχορύπανση της πόλης, περισσότερη ελευθερία και δυνατότητα δημιουργίας φιλίας, αλλά και πολλές ευκαιρίες για παιχνίδια στις διάφορες αλάνες. Η όψη των βουνών, των δέντρων που βρίσκονται τριγύρω, σου γαληνεύουν τα μάτια, σε μαγεύουν, σε ηρεμούν. Οι άνθρωποι ζούσαν και ζουν πιο χαλαρά από ό,τι σε μεγάλες πόλεις, με τους έντονους ρυθμούς τους. Ευκαιρίες για μάθηση και άθληση υπάρχουν πολλές [...].

Μετά το μεγάλο σεισμό του 1999 υπήρξε μια σχετική πτώση σε όλα και μια οπισθοδρόμηση. Ενδεικτικά "κατά" του τόπου μου είναι ότι δέχεται και ανέχεται εδώ και τόσα χρόνια την τεράστια εστία μόλυνσης, τη χωματερή. [...] Ο τόπος μου υστερεί σε νοσοκομεία, σε σχολές για σπουδές μετά το Λύκειο, αλλά και στις συγκοινωνίες. Επίσης, δεν υπάρχουν χώροι διασκέδασης και ψυχαγωγίας [...] κυρίως των νέων ανθρώπων. Η ελλιπής αστυνόμευση είναι αισθητή, ο φόβος ακόμη και για την ίδια τη ζωή μας είναι υπαρκτός.

Οι περισσότεροι κάτοικοι των Άνω Λιοσίων "γκρινιάζουν" για τον τόπο τους [...]. Αντί να διαμαρτυρόμαστε όμως, ας γίνουμε επίκουροι στον αγώνα για ανάπτυξη και περαιτέρω εξέλιξη του τόπου μας ειδικότερα και της πατρίδας

*μας γενικότερα. Όσοι αγαπούν τον τόπο τους παλεύουν γι'
αυτόν, αντί να τον υποτιμούν [...].*

**(Απόσπασμα) Καλύβα -
Χρήστου Άννα
Ιο ΤΕΕ Άνω Λιοσίων**

Ασπρόπυργος

Ζω σε μια πόλη της Δυτικής Αττικής που αριθμεί 30000 περίπου κατοίκους και απέχει μόλις 17 χιλιόμετρα απ' την Αθήνα. Η ζωή εδώ κυλά ήρεμα, με όλα εκείνα βέβαια τα προβλήματα που συνοδεύουν την καθημερινότητα, αλλά τουλάχιστον οι ρυθμοί δεν είναι τόσο έντονοι όσο στις μεγαλουπόλεις.

Η πόλη μου προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης στους νέους, καθώς υπάρχουν πολλές βιομηχανίες στις οποίες μπορεί κάποιος ν' αναζητήσει εργασία. Σχολεία, ιατρεία, οργανισμοί, υπηρεσίες, καταστήματα, καθώς και ποικίλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες προσφέρονται απ' τους τοπικούς φορείς στους κατοίκους. Είναι μια πόλη η οποία εξελίσσεται και εκσυγχρονίζεται με την πάροδο των χρόνων βελτιώνοντας έτσι τις συνθήκες και την ποιότητα της ζωής μας, αλλά και παράλληλα αποδεικνύοντας ότι δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από άλλες περιοχές του λεκανοπεδίου.

Αν και ο αριθμός των κατοίκων είναι μεγάλος, λίγο-πολύ υπάρχει μεταξύ των ανθρώπων μια συμπάθεια κι ένα κλίμα σχέσεων όχι απρόσιτο, απρόσωπο και ψυχρό, όπως αυτό των μεγαλουπόλεων. Σχεδόν όλοι γνωρίζουμε πού θα απευθυνθούμε για να εξυπηρετήσουμε κάποια ανάγκη μας, αλλά κυρίως γνωρίζουμε και τ' άτομα που μας βοηθούν και μας προσφέρουν τις υπηρεσίες τους [...].

Ταμπουρατζή Ουρανία
Ιο ΤΕΕ Ασπρόπυργου

Ελευσίνα

Ο τόπος μου είναι η Ελευσίνα, η πόλη του τραγικού ποιητή Αισχύλου, της θεάς Δήμητρας και της θλιμμένης Κόρης, όπου έζησε και τράνεψε ένας μεγάλος και σπουδαίος κόσμος, πριν από αιώνες [...]. Γυμνά, με τα σπίτια μας δεμένα, τα ερείπια της Ελευσίνας, μας κάνουν να αντιληφθούμε ότι εγκαταλείψαμε θησαυρούς στην τύχη τους. Σ' αυτόν εδώ τον τόπο, ό,τι απέμεινε από τις προηγούμενες ορδές των βαρβάρων, πιο βάρβαροι εμείς ερχόμαστε να το εξαφανίσουμε με τα κάθε λογής απόβλητά μας. Μελαγχολική φαντάζει η πόλη μου μέσα από τις βιομηχανίες, αλλά υπέρμετρα αγαπημένη από τους κατοίκους της, γιατί στέκεται αγέρωχη, θλιμμένη μπροστά μας, προσπαθώντας να μας ζυπνήσει από το φοβερό λήθαργο που μας κατέχει.

Νούσα Δανάη
2ο Ε.Λ. Ελευσίνας

Ερυθρές

Γεννήθηκα σε ένα χωριό, τις Ερυθρές. Εδώ για πρώτη φορά αντίκρισα το φως, τη χαρά, τη λύπη, το παιχνίδι. Σ' αυτό το χωριό άρχισα να γνωρίζω τη ζωή. Βρίσκεται 65 χλμ έξω απ' την Αθήνα. Είναι αρκετά μεγάλο με πλούσια βλάστηση. Οι μέρες εδώ κυλούν ήσυχα και απλά, τα παιδιά ξεκινούν κάθε πρωί για το σχολείο και οι περισσότεροι από τους κατοίκους για τις δουλειές τους. Μόνο τα Σαββατοκύριακα ο ρυθμός της ζωής γίνεται πιο έντονος και ζωνηρός. Είναι ένα από τα ωραιότερα χωριά που έχω δει, ζεστό και φιλικό σε όλους. Χειμώνα -καλοκαίρι διατηρεί μέσα του τη ζωντάνια, τη χαρά και την ομορφιά. Νιώθω πολύ περήφανη που γεννήθηκα σε ένα τέτοιο χωριό και το αγαπώ πολύ.

Παγώνη Μαρία

Ε.Λ. Ερυθρών

Μάνδρα

Καθόμουν στο γραφείο μου και χάζενα τη μικρή χελωνίτσα μου μέσα στο ενυδρείο της και σκεφτόμουν ότι αυτό είναι το σπίτι της και ο τόπος της και τη σύγκρινα με μένα. Μια μικρή χελωνίτσα είμαι κι εγώ, όχι όμως κλεισμένη σ' ένα ενυδρείο, αλλά μέσα στην τρυφερή αγάπη του τόπου μου.

Τόπε μου, όπου και να πάω σε σένα ξαναγυρίζω. Εσένα βλέπω κάθε πρωί που ξυπνάω. Εσύ με μεγάλωσες, για σένα μιλώ με τα παιδιά που αλληλογραφώ. Ό, τι άσχημο έχεις, εγώ το κάνω όμορφο. Δε βλέπω ούτε τα σκουπίδια σου, ούτε τους άσχημους δρόμους σου, ούτε την έλλειψη των παιδότοπων.

Βλέπω μόνο τα υπέροχα μοναστήρια σου, τα καταπράσινα βουνά, τους καλούς και φιλικούς ανθρώπους σου, τις παραδόσεις σου, τις γειτονιές και τα κουτσομπολιά σου.

"Είναι υπέροχο το ενυδρείο μου".

Δάμου Μυροφόρα
Ιο Γυμνάσιο Μάνδρας

Νέα Πέραμος

Η Νέα Πέραμος είναι ο τόπος των παππούδων μου, που ήρθαν πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, της μητέρας μου που γεννήθηκε και μεγάλωσε εδώ- είναι τόπος δικός μου, όπου έζησα το περισσότερο μέρος των παιδικών μου χρόνων και ζω την εφηβεία μου.

Από μικρή μου άρεσε που έμενα εδώ. Μου άρεσε που βρίσκομαι κοντά στη φύση, τη μυρωδιά των πεύκων, την αλμύρα της θάλασσας, τους καλοκαιρινούς ανέμους και τον ήλιο που ρίχνει το άπλετο φως του πάνω στις στέγες των σπιτιών μας. Είναι όμορφα. Τα καλοκαίρια τα παιδιά ξεχύνονται στους δρόμους και οι φωνές τους αντηχούν σε κάθε γειτονιά. Εδώ δεν υπάρχουν οι φόβοι των μεγαλουπόλεων. Αν και έχουμε πληθύνει τον τελευταίο καιρό, ακόμα είμαστε γνωστοί ο ένας με τον άλλο κι έτσι υπάρχει μεγαλύτερη ασφάλεια και οικειότητα. Υπάρχει μια όμορφη ατμόσφαιρα μεταξύ των κατοίκων, ένα υπέροχο συναίσθημα καλής διάθεσης.

Πολλοί λένε πως δεν είναι βολικό ή "της μόδας" να ζεις σε κομόπολη. Κι όμως, η Νέα Πέραμος τα συνδυάζει όλα. Βρίσκεται μόλις λίγα χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα, όπου οι κάτοικοι μπορούν να πηγαиноέρχονται εύκολα κάνοντας τις δουλειές τους. [...] Το χειμώνα μπορεί να είναι έρημη από τουρίστες κι επισκέπτες, αλλά το καλοκαίρι σφύζει από ζωή, αφού επικρατεί ατμόσφαιρα πανηγυριού, με τις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα τον Αύγουστο.

Τη Νέα Πέραμο - ή αλλιώς το Μεγάλο Πεύκο, όπως πολλοί συνηθίζουν να το αποκαλούνε - την αγαπώ πάρα πολύ και θα μου ήταν ειλικρινά δύσκολο να την αποχωριστώ. Τα όνειρά μου για το μέλλον σίγουρα περιλαμβάνουν κι αυτόν τον τόπο, που τον θεωρώ τον καλύτερο του κόσμου.

Ζάρρα Κατερίνα Ε.Λ.
Νέας Περάμου

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΝΑΣΤΟΥ